

OBJEKTIVNI BITAK

Uvod

U ovoj se raspravi držim stare skolastičke (posebno Aureolove) distinkcije između stvarnoga i objektivnoga bitka (*esse subiectivum* i *esse obiectivum*), koju dopunjujem novijom distinkcijom između predmeta i sadržaja mišljenja, kako je razrađena na prijelazu iz XIX. u XX. st. posebno u Twardowskoga i Meinonga, nasuprot Brentanu. Te dvije distinkcije (ona između stvarnoga i objektivnoga i ona između predmetnoga i sadržajnoga) u ovoj su raspravi, s jedne strane, razrađene u širem kontekstu pojmova (i pojmovnih parova) bića, subjekta i svojstva, cjeline, svijeta, supstancije, stvarnosti, stvari, vlastitoga i zajedničkoga bitka, sebstva, objektivne i transobjektivne stvarnosti, itd. S druge pak strane, te su dvije distinkcije (u ovoj raspravi) i primijenjene, u prvom redu, na pojmove protuslovlja, nečega, ničega, nemogućega, misli i istine. U fokusu je pritom posebno njihova primjena na pojam istine (odnosno, istinitosti).

1. Bitak: objektivni i stvarni

U ovom trenutku zlatno srebro postoji – doduše, ne kao stvar, stvarno, nego kao objekt (predmet) o kojem razmatram postoji li ili ne postoji i o kojem tvrdim da postoji (objektivno, ali ne i stvarno).³³

Zlatno je srebro objekt u sebi protuslovan. To ga čini neshvatljivim: kako je moguće da nešto bude srebro, ako je zlatno, i kako je moguće da nešto bude zlatno, ako je srebro? Mi, dakle, upravo mislimo o tom objektu (zlatnom srebru), ali ga ne uspijevamo i smisliti (shvatiti), tako da o njemu zaključujemo, prvo, da je neshvatljiv (nesmisliv) i, drugo, da je nemoguć (ne samo stvarno nego i sadržajno).³⁴

Moguće je, naime, misliti o zlatnom srebru, i to štošta (da postoji, da ne postoji, da je moguće, da je nemoguće itd.), ali je nemoguće misliti zlatno srebro. Ono ne može biti sadržaj misli, koliko god da može biti njezin predmet. Ono ne može biti ono što mislimo, koliko god da može biti ono o čemu mislimo. Drugim riječima, koliko god da je kao predmet mišljenja zlatno srebro i te kako moguće, toliko je ono kao sadržaj mišljenja (sadržaj mišljen tim mišljenjem), zapravo, nemoguće.³⁵

U tom smislu, zlatno je srebro biće u nekom krajnje oskudnu smislu te riječi, tj. samo kao predmet mogućega mišljenja, ne i kao njegov sadržaj, niti kao stvar (moguća ili zbiljska), o mišljenju neovisna (mogućem ili zbiljskom) i samobitna.³⁶

³³ Ovaj argument (nazovimo ga argumentom zlatnog srebra) donekle je srodan nekim Meinongovim argumentima. Usp. o tom ovdje odsječak 1.1.

³⁴ O pojmu sadržaja, kako ga shvaćam u ovoj raspravi, usp. ovdje odsječak 9. O pojmu stvarnosti, kako je shvaćam u ovoj raspravi, usp. ovdje odsječak 7.

³⁵ O razlici između predmeta i sadržaja usp. npr. (Twardowski, 1894: 3-4) ili (Meinong, 1913: 381-385) – dvije različite koncepcije te razlike. Usp. o tom (Marek, 2009: 148-152). Usp. također (Jacquette, 2015: XXII, 9-12, 23, 25-40).

³⁶ O pojmu bića, kako ga shvaćam u ovoj raspravi, veoma široko, usp. ovdje odsječak 2.

U ovom kontekstu vrijedi istaknuti razliku između subjektivnoga (stvarnoga) i objektivnoga bitka. Subjektivni je bitak (*esse subiectivum*) stvarni bitak, bitak dotičnoga subjekta (i pripadnih mu svojstava) neovisan o mišljenju i samostalan.³⁷ Objektivni je bitak (*esse obiectivum*) bitak (mogućih ili zbiljskih) objekata mišljenja, ako i ne postoje stvarno (dapače, ako stvarno i ne mogu postojati).³⁸ Objektivno, dakle, postoji štošta čega u stvarnosti nema (npr. Minotaur, stoti Jupitrov mjesec ili Jelena, žena koje nema³⁹ itd.). Dapače, objektivno postoji i štošta čega stvarno ne može biti (npr. zlatno srebro, četverokutni trokut, ogromna sitnica itd.). Drugim riječima, objektivno ne postoji samo ono što stvarno jest nego i ono čega u stvarnosti nema, ali bi moglo biti, pa i ono čega u stvarnosti nikako ne bi moglo biti. Pojam objektivnoga bitka, dakle, u tom je smislu neusporedivo obuhvatniji od pojma stvarnoga (subjektivnoga) bitka.⁴⁰

1.1. Meinong i argument zlatnog srebra

Argument zlatnog srebra donekle je srodan, primjerice, sljedećim dvama Meinongovim argumentima: 1. „...ein beliebiges Nichtseiendes den Gegenstand mindestens für solche Urteile abzugeben imstande sein muss, die dieses Nichtsein erfassen ... Um zu erkennen, dass es kein rundes Viereck gibt, muss ich eben über das runde Viereck urteilen. Wenn Physik, Physiologie und Psychologie übereinstimmend die sogenannte Idealität der sensiblen Qualitäten behaupten, so ist damit implicite sowohl über die Farbe wie über den Ton etwas ausgesagt, nämlich, dass es streng genommen jene so wenig gibt wie diesen. Wer paradoxe Ausdrucksweise liebt, könnte also ganz wohl sagen: es gibt Gegenstände, von denen gilt, dass es dergleichen Gegenstände nicht gibt.“ (Meinong, 1904: 9), i 2. „In der Tat, wenn ich an einen goldenen Berg denke, so kann man ganz natürlich sagen, derselbe existiere in meiner Vorstellung. Und wie der vorgestellte goldene Berg, so existiert am Ende auch die vorgestellte Verschiedenheit, die vorgestellte Vergangenheit, ja selbst das vorgestellte runde Viereck. Aber man darf sich hier durch eine vielfach ganz brauchbare, am Ende aber doch nur ungenaue Redeweise nicht irreführen lassen: dasjenige, dem hier unter dem Namen des „vorgestellten goldenen Berges“ Existenz mit Recht zugesprochen wird, ist eben doch nur die Vorstellung dieses Berges. Das „in der Vorstellung Existieren“ ist eben genau genommen gar kein Existieren, wenigstens kein Existieren des Berges: und findet man es praktisch nützlich, die Existenz, wenn auch nur dem Worte nach, doch auf den Berg zu beziehen, so wird es zur Vermeidung vieler Missverständnisse

³⁷ O pojmovima subjekta i svojstva, kako ih shvaćam u ovoj raspravi, usp. ovdje odsječak 3.

³⁸ Razlika između *esse subiectivum* i *esse obiectivum* intenzivno je razmatrana u skolastici s kraja XIII i početkom XIV st. Usp. o tom npr. (Spruit, 1994: 277-280). Pojam objektivnoga bitka, kako ga razrađujem u ovoj raspravi, rekao bih da je najbliži shvaćanju koje je među skolasticima zagovarao početkom XIV st. Petar Aureol. O Aureolovu shvaćanju objektivnoga bitka usp. npr. (Friedman, 1999: 423-429). No, pojam objektivnoga bitka prisutan je i u kasnijim skolastičkim, odnosno neoskolastičkim tekstovima. Usp. npr. (Suarez, 2024: 1016, 1019, 1021, 1025, 1026, 1031), (Tongiorgi, 1869: 15, 43), (Bauer, 1897: 56-58), (Gredt, 1956: 7, 133). O Suárezovu pojmu objektivnoga bitka usp. npr. (Cronin 1956). O spojivosti objektivnoga sa stvarnim bitkom usp. ovdje odsječak 1.2. O objektivnome bitku kao danosti usp. ovdje odsječak 1.3.

³⁹ Usp. Ivo Andrić: „Jelena, žena koje nema“, u: Ivo Andrić, *Priča o vezirovom slonu i druge novele*, Zagreb: Školska knjiga, 2014., str. 413-439.

⁴⁰ Srodnu je tvrdnju moguće naći i u Meinonga: „Aber die Gesamtheit dessen, was existiert, mit Einschluss dessen, was existiert hat und existieren wird, ist unendlich klein im Vergleiche mit der Gesamtheit der Erkenntnisgegenstände.“ (Meinong, 1904: 5)

dienlich sein, festzuhalten, dass diese angebliche Existenz höchstens als eine Pseudo-Existenz bezeichnet zu werden verdient.“ (Meinong, 1913: 382-383)

1.2. Raznovrsnost i spojivost stvarnog i objektivnog bitka

Loptson ističe dvije koncepcije odnosa između bitka i nebitka.⁴¹

Prva se koncepcija temelji na ideji jaza između bitka i nebitka: nešto ili jest ili nije (trećega nema). Jesu (egzistiraju), u svakom slučaju, pojedinačna bića u prostoru i vremenu i konkretne njihove sveze (događaji, situacije, zbivanja i sl.). Jesu (subzistiraju), barem prema nekim zagovornicima ove koncepcije, još i apstraktna bića (brojevi, ideje, propozicije). Sve ostalo (npr. nemoguća bića) jednostavno nije (ne postoji).⁴²

Tomu nasuprot, druga se koncepcija odnosa između bitka i nebitka temelji na ideji stupnjevita bitka, prema kojoj pojedinačna bića u prostoru i vremenu jesu (postoje) punim bitkom, nasuprot apstraktnim bićima, koja postoje znatno nižim stupnjem postojanja, dok predmeti mišljenja (oni u stvarnome svijetu mogući, ali – prema nekima – i oni stvarno nemogući) postoje tek nekim izrazito blijedim, neznatnim stupnjem postojanja.⁴³

U ovoj raspravi, međutim, ne razmatram nijednu od te dvije koncepcije odnosa između bitka i nebitka, nego se usredotočujem na koncepciju prema kojoj su stvarni i objektivni bitak dvije različite vrste bitka, ali spojive jedna s drugom u tom smislu da jedno te isto biće može i te kako postojati ujedno i stvarnim i objektivnim bitkom (tj. i stvarno i objektivno).⁴⁴

1.3. Danost

Meinongov nauk o nepostojećim objektima Adams interpretira s pomoću razlike između danosti i egzistencije. Nepostojeći su objekti dani mogućem znanju, neovisno o tom egzistiraju li ili ne egzistiraju, tj. neovisno o tom postoje li i stvarno (u stvarnome svijetu).⁴⁵

Objektivni bitak, kako ga shvaćam u ovoj raspravi, sastoji se upravo u takvoj danosti (dostupnosti) mogućem znanju (mišljenju, opažanju itd.), koja je neovisna o stvarnom postojanju ili nepostojanju (stvarnom bitku ili nebitku, egzistenciji ili neegzistenciji) dotičnog objekta, pri čemu ta danost (dostupnost) još uvijek nije sama po sebi i aktualna mišljenost (opaženost, spoznatost itd.) dotičnog objekta, nego tek njegova mislivost (opazivost, spoznatljivost itd.).

⁴¹ Usp. (Loptson, 2009: 233-234).

⁴² Usp. (Loptson, 2009: 233).

⁴³ Usp. (Loptson, 2009: 233-234).

⁴⁴ Ova je koncepcija srodna Aureolovu shvaćanju objektivnoga bitka. Usp. o tom npr. (Friedman, 1999: 423-429).

⁴⁵ Usp. (Adams, 2021: 43-45).

2. Biće

Biće je bilo što što jest, na koji god način, bilo aktualno, bilo potencijalno, bilo subjektivno (stvarno), bilo objektivno (predmetno ili sadržajno), bilo materijalno (fizički), bilo mentalno (psihički), bilo konkretno, bilo apstraktno itd., neovisno o tom je li i objekt mogućega mišljenja.⁴⁶

Primjerom, Papuk je biće, jer postoji (i stvarno i objektivno i materijalno i aktualno i spacijalno i temporalno itd.). I Potjeh je biće, zato što postoji objektivno (premda ne i stvarno, aktualno) itd.⁴⁷

3. Subjekt i svojstvo

Subjekt je bilo koje biće određeno nekim drugim bićem (svojom odredbom, svojstvom).⁴⁸ Odredba je svako ono biće koje određuje neko drugo biće. Odredba je svojstvo, biće svojstveno nekom drugom biću (svojem subjektu), bilo da mu je svojstvena bitno, bilo da mu je svojstvena tek usput, stjecajem okolnosti, na sporedan, akcidentalan način.⁴⁹

Jedno te isto biće može biti istodobno i odredba i subjekt. Primjerom, jedna te ista bjelina ujedno je i odredba koja čini neko drugo biće (npr. snijeg) bijelim, ali i subjekt određen nekim drugim bićem (npr. svjetlinom) kao svojim svojstvom (odredbom).

Svojstva ne postoje (stvarno) vlastitim bitkom, nego bitkom svoga subjekta.⁵⁰ Bjelina je u stvarnome svijetu uvijek i nužno bjelina nekog subjekta (snijega, plahte, košulje itd.). Visina je u stvarnome svijetu uvijek i nužno visina nečega (recimo, nekog tona), a ne visina *simpliciter*. Zapaljivost je u stvarnome svijetu uvijek i nužno zapaljivost nečega (neke tvari), a ne zapaljivost uopće. Ukratko, svojstva u stvarnome svijetu jednostavno nisu, niti bi mogla biti samobitna.

Tomu nasuprot, kad je o subjektima riječ, u stvarnome svijetu, neki doista nisu samobitni (oni, naime, koji su zapravo svojstva – poput bjeline, koja je subjekt svjetline, ali i svojstvo snijega, plahte

⁴⁶ U (neo)skolastičkoj tradiciji ovako širok pojam bića vezan je uz pojam *ens rationis*. Usp. npr. (Suárez, 2024: 1015-1018), (Tongiorgi, 1869: 15) (Relja, 2021: 45). O Suárezovu pojmu *ens rationis* usp. npr. (Novotný, 2013: 36-110).

⁴⁷ Usp. Ivana Brlić Mažuranić: „Kako je Potjeh tražio istinu“, u: Ivana Brlić Mažuranić, *Priče iz davnine*, Zagreb: Bulaja naklada, 2018, str. 11-24.

⁴⁸ Pojam subjekta kao nositelja nekog svojstva (ili nekih svojstava) i te kako je prisutan u (neo)skolastičkim tekstovima, posebno kad je riječ o definiranju pojma supstancije. Usp. npr. (Liberatore, 1857: 175-176), (Bauer, 1918: 96-100), (Hugon, 1935: 461-468).

⁴⁹ Pojam odredbe bitan je moment u (neo)skolastičkom shvaćanju bića. Usp. npr. (Tongiorgi, 1869: 8, 14). Bauer i Zimmermann pritom rabe naziv *određenje*. Usp. npr. (Bauer, 1918: 15, 17) ili npr. (Zimmermann, 1942: 15). Relja rabi naziv *odrednica*. Usp. npr. (Relja, 2021: 43). Pojmu odredbe, kako je shvaćam u ovoj raspravi, srodan je Aureolov pojam *ratio*. Usp. o tom (Friedman, 1999: 420-422).

⁵⁰ Usp. o tom (kad je riječ o sporednim, akcidentalnim svojstvima) npr. (Bauer, 1918: 114 i dalje), (Hugon, 1935: 523-528), (Relja, 2021: 47).

itd., a ne supstancija), dok su oni drugi, koji nisu svojstva, nego supstancije (poput plahte, snijega, papira itd.) uistinu samobitni (u tom smislu da postoje stvarno vlastitim aktualnim bitkom, a ne bitkom nekog drugog subjekta, kojem bi bili svojstveni).⁵¹

Dvije su, dakle, vrste subjekata u stvarnome svijetu: prvo, oni koji ne postoje samostalno, vlastitim bitkom, nego bitkom subjekta kojem su svojstveni, i drugo, oni koji su samobitni (samostalni), tj. oni koji postoje vlastitim bitkom. Potonje zovemo supstancijama.

Pritom, o kakvom god subjektu da je riječ, samostalnom ili nesamostalnom, njegova svojstva postoje njegovim, a ne vlastitim bitkom.

4. Cjelina

Biće nije odredba samim tim što jest (samim tim što je biće), nego je ono odredba zato što određuje (neko drugo biće). Na isti način, biće nije ni subjekt samim tim što jest (samim tim što je biće), nego je ono subjekt zato što je određeno nekim drugim bićem, svojom odredbom. Bjelina nije sama po sebi svojstvo snijega (njegova odredba), nego je ona svojstvo snijega zato što ga određuje. Snijeg pak nije sam po sebi subjekt bjeline, nego je on njezin subjekt zato što je njome određen.

Drugim riječima, bića su subjekti ili odredbe jedna spram drugih, a ne sama po sebi. Biće samo na svijetu, jedno jedino, ne bi bilo ni subjekt, ni odredba: ono ne bi bilo subjekt zato što nikog drugog bića ne bi bilo da ga odredi, ono ne bi bilo odredba zato što nikog drugog bića ne bi bilo da bude njime određeno.

Potreban je, dakle, skup bića – barem dvočlan – da bi mogli postojati subjekt i odredba. Bitak subjekta kao subjekta vezan je uz bitak odredbe, bez koje on ne bi bio subjekt, nego neko posve neodređeno biće. Bitak odredbe kao odredbe vezan je uz bitak subjekta, bez kojeg ona ne bi bila odredba, nego neka apstraktna određenost, kojom ništa ne bi bilo određeno.

Subjekt i odredba, dakle, ne postoje odvojeno jedno od drugoga, nego tvore cjelinu, koja postoji kao novo, treće biće, određenost jednog od dotična dva bića (subjekta) onim drugim (odredbom). Nije, dakle, posrijedi tek skup tih dvaju bića, koji osim njih samih ništa drugo ne bi sadržavao, da ih odredi povrhu onog što jesu i izvan njega, nego je posrijedi njihova cjelina, koja uz svakog od njih uključuje još i određenost jednoga drugim, čineći tako jednog subjektom, drugog odredbom. U toj cjelini postaju, dakle, ta dva bića nešto što izvan nje nisu – naime, subjekt i odredba. Ona im daje novi identitet, koji izvan nje nemaju, identitet subjekta i odredbe.⁵²

⁵¹ O samobitnosti supstancija usp. npr. (Tongiorgi, 1869: 10, 12, 74-75), (Liberatore, 1857: 175-176), (Bauer, 1918: 96-100), (Relja, 2021: 47).

⁵² Donekle je ovim razmatranjima slično Reljino izlaganje tomističkog pojma *suppositum*. Usp. (Relja, 2021: 48-49).

5. Svijet

Bića postoje jedna spram drugih ne samo kao subjekt spram odredbe nego i kao lijevo spram desnoga, gornje spram donjega, ovdašnje spram tamošnjega itd., i kao sadašnje spram negdašnjega, buduće spram sadašnjega, dugoročno spram kratkoročnoga itd., i kao uzrok spram učinka, činitelj spram učinjenoga, uvjet spram uvjetovanoga itd., i kao opazitelj spram opaženoga, mislitelj spram mišljenoga itd., i kao sudac spram osuđenoga, učitelj spram učenika, prodavač spram kupca itd. Razne su, dakle, cjeline unutar kojih bića postoje jedna spram drugih, poprimajući pritom u svakoj od njih odgovarajući identitet (suca, učenika, opazitelja, uvjeta, učinka itd.) – od prostora i vremena, preko kauzalnih cjelina, do spoznajne cjeline i pravnoga sustava, škole, tržišta itd.

Svijet je mreža svih tih cjelina, međusobno isprepletenih, unutar kojih bića poprimaju razne identitete.

6. Supstancija kao cjelina

U ovom odsječku razrađujem (ukratko) sljedeću ideju: supstancija nije supstrat odvojen od svojih svojstava, nego je ona supstrat konstituiran svima njima (svojim svojstvima), cjelina (svih tih svojstava). Ta će ideja pokazati svoju eksplanatornu vrijednost u raspravi o svojstvima stvarno i sadržajno nemogućih (u sebi protuslovnih) predmeta.⁵³

(Razmatranja u ovom odsječku samo su donekle srodna Lockeovim i Humeovim razmatranjima o supstanciji.⁵⁴)

Supstancija je, naime, jednim bitnim svojim aspektom, zapravo, cjelina svih dotičnih odredaba spojenih u jedno, nasuprot njihovoj množini, u kojoj one stoje odvojeno jedna od druge, svaka zasebno, ne tvoreći nikakvu cjelinu, supstanciju (kojoj bi bile svojstvene). Supstancija nije supstrat neovisan o svojim odredbama, nego cjelina tim odredbama konstituirana kao neko određeno nešto.

Primjerom, onaj tamo veliki crveni istostranični trokut cjelina je svih tih odredaba (biti trokut, biti istostraničan, biti velik, biti crven, biti tamo) i još mnogih drugih (odredaba), kako onih s ovima nužno povezanih – npr. biti geometrijski lik, biti zatvoren geometrijski lik, imati tri vrha, biti istih kutova, unutrašnjih (po 60°), odnosno vanjskih (po 300°), imati ukupno 180° unutrašnjih, odnosno 900° vanjskih kutova itd. – tako i onih s ovima akcidentalno spojenih, trenutnim stjecajem okolnosti – npr. biti lijevo od onog četverokuta, desno od onog kruga itd., ili biti hladan, biti primijećen, opažen, mišljen itd.

Toj cjelini pridijevamo te odredbe kao njezina svojstva, neka kao bitna njezina svojstva (recimo, biti trokut, biti istostraničan trokut i sl.), što spojene jedna s drugom čine samu njezinu bit, druge pak kao nužna njezina svojstva, premda ne i bitna, nego ona nužno implicirana samom njezinom biti (recimo, imati ukupno 180° unutrašnjih kutova ili biti istih kutova, unutrašnjih po 60°, odnosno vanjskih

⁵³ Usp. ovdje odsječak 23.

⁵⁴ O Lockeovim razmatranjima o supstanciji usp. npr. (Locke 1961, sv. I: 139-140, 244-265), (Ayers, 1991: 15-128), (Bennett, 2011, sv. II: 108-123.), (Lowe, 2005: 59-98). O Humeovim razmatranjima o supstanciji usp. npr. (Hume, 1896: 15-17), (Smith, 1941: 497-505), (Dicker, 1998: 15-31).

po 300° itd.), treće opet kao sporedna njezina svojstva (akcidencije, sporednine), koje ona može, ali i ne mora imati (recimo, biti crvena, velika, tamo itd.). Neke od tih odredaba definiraju tu cjelinu (supstanciju) kao trokut (istostraničan), druge pak identificiraju je kao upravo taj trokut (tamo), a ne neki drugi takav trokut (istostraničan, crven, velik itd.).

Pritom, taj veliki crveni istostranični trokut tamo nije neki supstrat koji sam po sebi ne bi bio ni trokut ni istostraničan ni velik ni crven ni tamo, nego bi mu to sve bilo samo svojstveno, ne čineći samu njegovu bit i istovjetnost, nego je naprotiv taj veliki crveni istostranični trokut tamo upravo cjelina svih tih odredaba, kako onih bitnih i nužnih, tako i onih sporednih, cjelina koja nije tek skup tih odredaba, nego povrh toga još i jedno u koje su one sve spojene i koje ih drži zajedno.

7. Stvarnost

Strogo uzevši, stvarnost je zbilja (aktualna određenost neke supstancije nekom odredbom ili nekim spletom odredaba). U blažem smislu, međutim, stvarnost nije samo zbilja nego i mogućnost (moguća određenost neke supstancije nekom odredbom ili nekim spletom odredaba). Možemo također, u blažem smislu te riječi, govoriti i o stvarnosti prošloj i budućoj, bilo u smislu prošle ili buduće zbilje, bilo u smislu prošle ili buduće mogućnosti.

U užem značenju te riječi, stvarnost je zbilja neovisna o mišljenju, aktualno samobitna, tj. aktualna određenost neke supstancije nekim svojstvom ili spletom svojstava ako i nije mišljena. U širem značenju, međutim, stvarnost nije samo zbilja neovisna o mišljenju nego i zbilja samog mišljenja, tj. sam čin mišljenja.

U jednom drugom značenju, stvarnost je ukupnost svih stvari u njihovim međusobnim odnosima, njihov splet, cjelina – stvarni svijet – i to, uže, ukupnost svih aktualnih stvari, odnosno, šire, ukupnost (cjelina) svih stvari, kako aktualnih, tako i potencijalnih.

8. Stvar

Strogo uzevši, stvar je supstancija, subjekt koji postoji (kao zbilja) samobitno, vlastitim bitkom, kojim pritom postoje (kao zbilja) i njegova svojstva. Strogo uzevši, dakle, stvar postoji samobitno, vlastitim bitkom, kao zbilja, a ne tek kao mogućnost.

U širem smislu te riječi, govorimo međutim i o mogućim stvarima, kao i o budućim ili prošlim stvarima – dakle, i o stvarima koje nisu zbilja, nego bi to samo mogle biti, kao i o onima koje još uvijek nisu zbilja, odnosno, o onima koje više nisu zbilja. U širem smislu, dakle, pojam stvari ne obuhvaća samo aktualne supstancije nego i one potencijalne, kao i one prošle ili buduće.

9. Objekt: sadržaj i predmet

U strogom smislu te riječi, objekt je mogući predmet mišljenja, tj. biće o kojem je moguće misliti – primjerom, neboder, mrav, slova itd. No, objektom zovemo, u blažem smislu te riječi, još i mogući sadržaj mišljenja, tj. biće koje je moguće misliti (o dotičnom predmetu). Sadržaj je ono što mislimo o nekom neboderu (recimo, da je najviši na svijetu), o nekom mravu (recimo, da je zalutao), o nekim slovima (recimo, da ih je mnogo), o nekoj lopti (da je smeđa) itd. i o zlatnom srebru (da je u sebi protuslovno) i o crvenoj modrini (da je nemoguća) itd.

Ukratko, pojam objekta obuhvaća, s jedne strane, strogo uzevši, predmet (o kojem je moguće misliti), s druge pak strane, u blažem smislu, još i sadržaj (koji je moguće misliti, o nekom predmetu).⁵⁵

10. Predmet

U sljedećim pododsječcima razmatram stvarni i objektivni bitak predmeta, kako onaj samostalni (vlastiti njihov bitak), tako i onaj ovisan o mišljenju, odnosno o stvarnosti (stvarnome svijetu, ovome, aktualnome, u kojem jesmo).

10.1. Predmet: stvarno i objektivno

Stvarno, predmet (biće o kojem je moguće misliti) postoji ili kao zbilja (aktualna stvarnost) o kojoj je moguće misliti (npr. Velebit) ili kao mogućnost (moguća stvarnost) o kojoj je moguće misliti (npr. zlatno brdo). Pritom, zlatno srebro, premda predmet (biće o kojem je moguće misliti), ipak ne postoji (niti bi moglo postojati) stvarno. Dakako, to vrijedi i za bilo koji drugi predmet u sebi protuslovan.

Objektivno, predmet (biće o kojem je moguće misliti) postoji ili kao aktualni predmet mišljenja (o kojem netko u danom trenutku misli, aktualnim svojim mišljenjem) ili kao mogući predmet mišljenja (o kojem u danom trenutku nitko ne misli, ali je svejedno o njemu i tad moguće misliti).⁵⁶

Primjerom, Velebit (i bilo koja druga aktualna stvarnost) objektivno je ili aktualni predmet nečijeg (aktualnog) mišljenja ili mogući predmet bilo čijeg (mogućeg) mišljenja. Isto tako, zlatno brdo (i bilo koja druga moguća stvarnost) objektivno je ili aktualni predmet nečijeg (aktualnog) mišljenja ili mogući predmet bilo čijeg (mogućeg) mišljenja. Naposljetku, i zlatno srebro (kao i bilo koji drugi u sebi protuslovan predmet) objektivno je ili aktualni predmet nečijeg (aktualnog) mišljenja ili mogući predmet bilo čijeg (mogućeg) mišljenja.

10.2. Vlastiti bitak predmeta: s obzirom na mišljenje

Predmet, kao biće (bilo aktualno, bilo potencijalno) o kojem je moguće misliti, postoji kao predmet i kad nitko o njemu ne misli, tj. neovisno o mišljenju (aktualnom), samostalno, vlastitim bitkom, ali (u predmetnom smislu te riječi, objektivno) samo kao mogućnost (predmet o kojem je moguće

⁵⁵ O razlici između predmeta i sadržaja usp. ovdje odsječak 1.

⁵⁶ Ovdje je riječ samo o objektivnoj, ne i o transobjektivnoj stvarnosti. O razlici između objektivne i transobjektivne stvarnosti usp. ovdje odsječak 15.

misлити), ne i kao zbiljnost (predmet o kojem netko upravo misli, nekim aktualnim svojim mišljenjem). Potrebno je, naime, mišljenje (aktualno) da učini taj predmet (tu zbilju ili mogućnost) aktualnim svojim predmetom.

Velebit npr. nije sam po sebi aktualni predmet mišljenja, nego on to biva tek nečijim mišljenjem (kad netko o njemu misli). Sam po sebi, vlastitim bitkom (zbiljom), Velebit je samo mogući predmet mišljenja.

Isto tako, zlatno brdo nije samo po sebi aktualni predmet mišljenja, nego ono to biva tek nečijim aktualnim mišljenjem (tj. samo kad netko o njemu nešto misli). Samo po sebi, vlastitim bitkom (kao moguća stvarnost), zlatno je brdo samo mogući predmet mišljenja.

Ukratko, u predmetnom smislu te riječi, objektivno, predmet postoji samostalno, vlastitim bitkom, samo kao mogući predmet mišljenja, ne i kao aktualni njegov predmet – ili, drukčije rečeno, predmet ne može postojati aktualno (kao aktualni predmet mišljenja) vlastitim bitkom, nego tek mišljenjem koje o njemu nešto misli, tj. tek bitkom, zbiljom, činom sama dotičnog mišljenja.

To, dakako, vrijedi i za zlatno srebro (kao i za bilo koji drugi u sebi protuslovan predmet). Zlatno srebro postoji objektivno (kao predmet) vlastitim bitkom, samostalno, neovisno o mišljenju (ako nitko o njemu i ne misli), ali samo kao mogući predmet mišljenja (predmet o kojem je moguće misliti), ne i kao aktualni predmet mišljenja (predmet o kojem netko upravo misli, aktualnim svojim mišljenjem) – jer, aktualnim ga predmetom mišljenja može učiniti samo mišljenje samo (dotično), aktualnim svojim bitkom (zbiljom).

10.3. Vlastiti bitak predmeta: s obzirom na stvarnost

Zlatno srebro postoji kao predmet (o kojem je moguće misliti), premda ne postoji stvarno (ni kao zbilja, ni kao mogućnost). Objektivni (predmetni) bitak zlatnoga srebra (i bilo čega drugoga u sebi protuslovan) neovisan je, dakle, o stvarnosti (u kojoj zlatno srebro ne samo da nema nego ne bi ni moglo imati bitka).

Zlatno brdo postoji kao predmet (o kojem je moguće misliti), premda ne postoji aktualno (kao zbilja), već samo kao mogućnost (moguća stvarnost). Dapače, zlatno brdo postoji u ovom trenutku kao aktualni predmet moga mišljenja, premda u stvarnosti ono aktualnoga bitka nema. Drugim riječima, objektivni (predmetni) bitak zlatnoga brda (i bilo čega drugoga mogućega) neovisan je o njegovu stvarnom aktualnom bitku: zlatno brdo može i te kako biti aktualni predmet mišljenja (predmet nekog aktualnog mišljenja), ako ga u zbilji (aktualnoj stvarnosti) zapravo i nema.

Velebit bi postojao kao predmet (aktualnoga ili mogućega mišljenja) i kad ga aktualno ne bi bilo, pa čak i kad bi bio u sebi protuslovan – poput zlatnoga srebra – tako da ga stvarno ne bi ni moglo biti (ni aktualno, ni potencijalno). Objektivni (predmetni) bitak Velebita (i bilo čega drugoga aktualnoga) ne počiva, dakle, na njegovu stvarnom (aktualnom) bitku, nego je o njemu neovisan.

Ukratko, predmetni je bitak bića neovisan o njihovu stvarnome bitku. Biće može postojati kao predmet nekog mišljenja (bilo mogućega, bilo aktualnoga) ako u stvarnosti i ne postoji – dapače, ako u stvarnosti ne bi ni moglo postojati. Predmetni je bitak samostalan, o stvarnome bitku neovisan.

Predmeti postoje (kao bića o kojima je moguće misliti) samostalno, vlastitim bitkom, neovisnim kako o mišljenju (aktualnom), tako i o stvarnosti (bilo aktualnoj, bilo potencijalnoj).

10.4. Predmet: zaključci

Na temelju dosad izloženoga o predmetima i njihovu bitku (objektivnome i stvarnome) moguće je zaključiti sljedeće.

Prvo, predmeti postoje objektivno (kao predmeti) vlastitim bitkom, neovisno o mišljenju, opažanju itd., samostalno, samo kao mogući (ne i kao aktualni) predmeti (mišljenja, opažanja itd.).

Drugo, da bi bili i aktualni predmeti (mišljenja, opažanja itd.), predmetima je potreban čin nečijega (aktualnog) mišljenja, opažanja itd., kojim oni bivaju aktualno mišljeni, opaženi itd. Vlastitim bitkom, neovisno o aktualnom (nečijem) mišljenju, opažanju itd., predmeti ne mogu postojati aktualno (kao predmeti), njihov objektivni bitak nije i ne može biti sam po sebi zbilja (čin), već samo mogućnost.

Treće, predmeti postoje objektivno (bilo vlastitim bitkom, kao mogući predmeti, bilo aktualnim bitkom nekog mišljenja, opažanja itd., kao aktualni njegovi predmeti) posve neovisno o tom postoje li i stvarno (kao zbilja, aktualna stvarnost, ili samo kao moguća stvarnost).⁵⁷ Objektivno postojeći predmet može biti čak i stvarno nemoguć (npr. zlatno srebro), ako je samo mišljen nekim aktualnim mišljenjem (nečijim) ili opažen nekim aktualnim opažanjem (nečijim) itd.

Četvrto, predmeti postoje stvarno (kao stvarnost) vlastitim bitkom, samostalno, samo neki (oni, naime, u sebi neprotuslovni), i to samo kao moguća (ne i aktualna) stvarnost.

Peto, predmetima je potrebno ostvarenje (ozbiljenje) stvarnim (aktualnim) bitkom same stvarnosti (stvarnoga svijeta), da bi postojali i kao zbilja, aktualna (a ne tek moguća) stvarnost. Vlastitim bitkom, neovisno o svijetu (stvarnome, aktualnome), samostalno, predmeti ne mogu biti zbilja (aktualna stvarnost).

Šesto, predmeti – oni bez ikakva protuslovlja u sebi – postoje stvarno (bilo vlastitim bitkom, kao moguća stvarnost, bilo aktualnim bitkom stvarnoga svijeta, kao aktualna stvarnost, zbilja) posve neovisno o tom jesu li i mišljeni, opaženi itd.

Sedmo, vlastitim bitkom, dakle, predmeti postoje samo kao mogući predmeti i moguća stvarnost (potonje pritom samo pod uvjetom da nisu u sebi protuslovni). Aktualno pak postoje oni samo ako su aktualizirani (ozbiljeni) zbiljom stvarnoga (aktualnoga) svijeta.

⁵⁷ Ovaj zaključak srodan je dvama temeljnim načelima Meinongove teorije objekata, načelu neovisnosti i načelu indiferencije. Usp. (Meinong, 1904: 8, 13), (Jacquette, 2015: 9).

11. Sadržaj

U sljedećim pododsječcima razmatram stvarni i objektivni bitak sadržaja, kako onaj samostalni (vlastiti njihov bitak), tako i onaj ovisan o mišljenju, odnosno o stvarnosti (stvarnome svijetu, ovome, aktualnome, u kojem jesmo).

11.1. Sadržaj: stvarno i objektivno

Stvarno, sadržaj (biće koje je moguće misliti) postoji ili kao zbilja (aktualna stvarnost) koju je moguće misliti (npr. Velebit) ili kao mogućnost (moguća stvarnost) koju je moguće misliti (npr. zlatno brdo). Pritom, predmet u sebi protuslovan (poput zlatnoga srebra) ne može biti shvaćen – on, dakle, ne samo da ne može postojati stvarno nego ne može postojati ni kao sadržaj mišljen nekim mišljenjem.

Objektivno, sadržaj (biće koje je moguće misliti) postoji ili kao aktualni sadržaj mišljenja (sadržaj u dotičnom trenutku mišljen nekim aktualnim mišljenjem) ili kao mogući sadržaj mišljenja (sadržaj koji u dotičnom trenutku nitko ne misli, ali ga svejedno i tad svatko može misliti).⁵⁸

Primjerom, Velebit (i bilo koja druga aktualna stvarnost) objektivno je ili aktualni sadržaj nečijeg (aktualnog) mišljenja ili mogući sadržaj bilo čijeg (mogućeg) mišljenja. Isto tako, zlatno brdo (i bilo koja druga moguća stvarnost) objektivno je ili aktualni sadržaj nečijeg (aktualnog) mišljenja ili mogući sadržaj bilo čijeg (mogućeg) mišljenja.

Kako je već istaknuto, četverokutni trokut (i bilo koji drugi u sebi protuslovan predmet) nije, niti bi mogao biti, sadržaj mišljenja.

11.2. Vlastiti bitak sadržaja: s obzirom na mišljenje

Sadržaj, kao biće (bilo aktualno, bilo potencijalno) koje je moguće misliti, postoji kao sadržaj i kad ga nitko ne misli, tj. neovisno o mišljenju (aktualnom), samostalno, vlastitim bitkom, ali (u sadržajnom smislu te riječi, objektivno) samo kao mogućnost (sadržaj koji je moguće misliti), ne i kao zbiljnost (sadržaj aktualno mišljen nekim aktualnim mišljenjem). Potrebno je, naime, mišljenje (aktualno) da učini taj sadržaj (tu zbilju ili mogućnost) aktualnim svojim sadržajem.

Velebit npr. nije sam po sebi aktualni sadržaj mišljenja, nego on to biva tek nečijim mišljenjem (kad ga netko misli). Sam po sebi, vlastitim bitkom (zbiljom), Velebit je samo mogući sadržaj mišljenja.

Isto tako, zlatno brdo nije samo po sebi aktualni sadržaj mišljenja, nego ono to biva tek nečijim aktualnim mišljenjem (tj. samo kad ga netko misli). Samo po sebi, vlastitim bitkom (kao moguća stvarnost), zlatno je brdo samo mogući sadržaj mišljenja.

Ukratko, u sadržajnom smislu te riječi, objektivno, sadržaj postoji samostalno, vlastitim bitkom, samo kao mogući sadržaj mišljenja, ne i kao aktualni njegov sadržaj – ili, drukčije rečeno, sadržaj ne

⁵⁸ Ovdje je riječ samo o objektivnoj, ne i o transobjektivnoj stvarnosti. O razlici između objektivne i transobjektivne stvarnosti usp. ovdje odsječak 15.

može postojati aktualno (kao aktualni sadržaj mišljenja) vlastitim bitkom, nego tek mišljenjem kojim biva (aktualno) mišljen, tj. tek bitkom, zbiljom, činom sama tog mišljenja.

11.3. Vlastiti bitak sadržaja: s obzirom na stvarnost

Zlatno brdo postoji kao sadržaj (koji je moguće misliti), premda ne postoji aktualno (kao zbilja), već samo kao mogućnost (moguća stvarnost). Dapače, zlatno brdo postoji u ovom trenutku kao aktualni sadržaj moga mišljenja, premda u stvarnosti ono aktualnoga bitka nema. Drugim riječima, objektivni (sadržajni) bitak zlatnoga brda (i bilo čega drugoga mogućega) neovisan je o njegovu stvarnom aktualnom bitku: zlatno brdo može i te kako biti aktualni sadržaj mišljenja (sadržaj nekog aktualnog mišljenja), ako ga u zbilji (aktualnoj stvarnosti) zapravo i nema.

Velebit bi postojao kao sadržaj (aktualnoga ili mogućega mišljenja) i kad ga aktualno ne bi bilo. Objektivni (sadržajni) bitak Velebita (i bilo čega drugoga aktualnoga) ne počiva, dakle, na njegovu stvarnom (aktualnom) bitku, nego je o njemu neovisan.

Ukratko, sadržajni je bitak bića neovisan o njihovu stvarnom (aktualnom) bitku. Biće može postojati kao sadržaj nekog mišljenja (bilo mogućega, bilo aktualnoga) ako u stvarnosti i ne postoji (aktualno). Sadržajni je bitak samostalan, o stvarnome (aktualnome) bitku neovisan. Sadržaji postoje (kao bića koja je moguće misliti) samostalno, vlastitim bitkom, neovisnim kako o (aktualnom) mišljenju, tako i o (aktualnoj) stvarnosti.

11.4. Sadržaj: zaključci

Na temelju dosad izloženoga o sadržajima i njihovu bitku (objektivnu i stvarnu) moguće je zaključiti sljedeće.

Prvo, sadržaji postoje objektivno (kao sadržaji) vlastitim bitkom (neovisno o mišljenju, opažanju itd., samostalno) samo kao mogući (ne i kao aktualni) sadržaji (mišljenja, opažanja itd.).

Drugo, da bi bili i aktualni sadržaji (mišljenja, opažanja itd.), sadržajima je potreban čin nečijega (aktualnog) mišljenja, opažanja itd., kojim oni bivaju aktualno mišljeni, opaženi itd. Vlastitim bitkom, neovisno o aktualnom (nečijem) mišljenju, opažanju itd., sadržaji ne mogu postojati aktualno (kao sadržaji), njihov objektivni bitak nije i ne može biti sam po sebi zbilja (čin), već samo mogućnost.

Treće, sadržaji postoje objektivno (bilo vlastitim bitkom, kao mogući sadržaji, bilo aktualnim bitkom nekog mišljenja, opažanja itd., kao aktualni njegov sadržaj) posve neovisno o tom postoje li i kao zbilja, aktualna stvarnost. Zlatno brdo u ovom trenutku postoji kao aktualni sadržaj moga mišljenja, premda ga u stvarnome svijetu aktualno nigdje nema.

Četvrto, sadržaji postoje stvarno (kao stvarnost) vlastitim bitkom, samostalno, samo kao moguća (ne i kao aktualna) stvarnost.

Peto, sadržajima je potrebno ostvarenje (ozbiljenje) stvarnim (aktualnim) bitkom same stvarnosti (svijeta, aktualnoga, stvarnoga), da bi postojali i kao zbilja, aktualna (a ne tek moguća) stvarnost. Vlastitim bitkom, neovisno o svijetu (stvarnome, aktualnome), samostalno, sadržaji ne mogu biti zbilja (aktualna stvarnost).

Šesto, sadržaji postoje stvarno (bilo vlastitim bitkom, kao moguća stvarnost, bilo aktualnim bitkom stvarnoga svijeta, kao aktualna stvarnost, zbilja) posve neovisno o tom jesu li i mišljeni, opaženi itd.

Sedmo, vlastitim bitkom, dakle, sadržaji postoje samo kao mogući sadržaji (mišljenja, opažanja itd.) i moguća stvarnost. Aktualno pak postoje oni kao sadržaji (objektivno) samo ako su mišljeni, opaženi itd., odnosno, kao zbilja (stvarnost, aktualna) samo ako su aktualizirani (ozbiljeni) zbiljom (aktualnim bitkom) stvarnoga (aktualnoga) svijeta.

12. Biće, objekt i stvarnost

Biće u sebi protuslovno može biti biće (postojati) samo kao predmet, ali ne i kao sadržaj mišljenja, niti kao stvar (stvarnost).

Tomu nasuprot, biće sebi dosljedno, konzistentno, bez ikakva unutrašnjeg protuslovlja, postoji kako kao objekt (predmet ili sadržaj mišljenja, mogući ili aktualni), tako i kao stvarnost (moguća ili aktualna).

Mogući je objekt mišljenja to biće (sebi dosljedno, konzistentno) već vlastitim bitkom (sebi dosljednim, konzistentnim). Aktualnim objektom mišljenja biva ono tek aktualnim bitkom mišljenja kojim biva mišljeno (bilo kao predmet, bilo kao sadržaj).

Moguća je stvarnost to biće (sebi dosljedno, konzistentno) već samom svojom unutrašnjom konzistentnošću, bez potrebe za svijetom (cjelinom). Aktualnom stvarnošću biva ono tek u svijetu (stvarnome, aktualnome), tj. tek našavši svoje mjesto, vrijeme i ulogu (makar i sasvim neznatnu) u cjelini svega aktualnoga bitka.

13. Bitak: zajednički i vlastiti

Biće postoji kao objekt očitujući se, a kao stvarnost djelujući (aktualno ili potencijalno).

Utvara je nestvaran objekt, biće koje se očituje, a ne djeluje, ni na što, niti bi djelovati moglo – kad bi moglo djelovati, ne bi bilo utvara, nego stvarnost.

Znanje je stvarno u mjeri u kojoj djeluje i na način na koji djeluje, upravljajući ponašanjem, mišljenjem, opažanjem, istraživanjem (npr. znanstvenim), razmatranjem (npr. filozofskim) itd. Znanje koje ne bi moglo upravljati ponašanjem, mišljenjem, istraživanjem itd., ne bi bilo znanje, nego pričin znanja.

Djelovanje koje se ni u kakvu učinku ne bi očitivalo, ne bi bilo stvarno djelovanje (u objektivnom smislu te riječi), nego nekakva (tko zna kakva) transobjektivna stvarnost.⁵⁹ Objektivno, biće je stvarno samo ako djeluje tako da se njegovo djelovanje očituje u svojim učincima, tj. samo u mjeri u kojoj su očiti učinci njegova djelovanja.

⁵⁹ O pojmu transobjektivne stvarnosti usp. ovdje odsječak 15.

Biće, međutim, ne može djelovati vlastitim bitkom, bez ičega drugoga, na što bi djelovalo. Djelovanje podrazumijeva zajednički bitak, cjelovit, tj. takav da uključuje i djelovatelja i trpitelja. Vlastitim bitkom djelovatelj može biti samo moguća stvarnost (mogući djelovatelj). Aktualnim djelovateljem biva on tek spram nekog drugog bića, na koje djeluje, tj. tek zajedno s trpiteljem, u nekom zajedničkom njihovu bitku. Drugim riječima, djelovatelj postoji stvarno kao zbilja (aktualna stvarnost) samo u svijetu, zajedno s drugim bićima, na koja djeluje (i ona na nj).

Isto vrijedi i za očitost. Biće ne može biti očito vlastitim bitkom, bez ikoga komu bi bilo očito. Očitost podrazumijeva zajednički bitak objekta i subjekta (spoznavatelja), neku njihovu obostranu naspramnost. Vlastitim bitkom biće može biti samo mogući objekt. Aktualnim objektom biva ono tek spram spoznajnog subjekta (spoznavatelja), kojem biva očito u nekom zajedničkom njihovu bitku (svijetu) u kojem je ono objekt, a on subjekt dotičnoga znanja (spoznaje).

14. Ja

Spoznati sama sebe znači, doslovno, biti ujedno i subjekt i objekt tog znanja (spoznaje), tj. biti spram sama sebe – tako reći, sam sebi na neki način stran, inoseban – recimo, temporalno inoseban u sjećanju, u kojem se ja sadašnji sjećam sebe negdašnjeg (recimo, onoga sebe još iz predškolskih dana), kojega se sjećam kao sebe, a ne kao nekoga drugoga.

Djelovati na sama sebe znači, doslovno, biti ujedno i djelovatelj i trpitelj, tj. biti spram sama sebe – tako reći, sam sebi na neki način biti stran, inoseban – npr. voljno inoseban pri discipliniranju sama sebe lijena, nestrpljiva, gnjevna itd. – ja sam taj koji ne može dočekati (ja, a ne netko drugi), ali sam i taj koji tu nestrpljivost obuzda, sebe nestrpljiva disciplinira, na sebe sama utječe, djeluje, ali ne kao na koga drugoga, nego upravo kao na sama sebe.

Spoznati sama sebe ili djelovati na sama sebe znači, zapravo, biti cjelina svih svojih partikularnih ja, jedno te isto cjelovito ja spram svakoga od njih, koje u svakomu od njih vidi sebe, ali sebe od kojega se može distancirati, spram kojega može zauzeti stav i na koje može utjecati, djelovati, kao neko cjelovito ja, koje u svakom svome partikularnome ja vidi, zapravo, nekog drugog (!) sebe (!).⁶⁰

Posrijedi je, dakle, neki zajednički bitak svih tih mnogih partikularnih ja, neko jedno te isto cjelovito njihovo ja, cijeli jedan svijet, unutrašnji, spram onog izvanjskog.

15. Stvarnost: objektivna i transobjektivna

Stvar postoji neovisno o mišljenju (ako nitko o njoj i ne misli, odnosno, ako je nitko i ne misli, u danom trenutku, aktualno).

To, međutim, ne znači da o njoj nije moguće misliti, niti da ona ne može biti mišljena, već samo to da ona postoji ako i nije mišljena, odnosno ako i nema nikoga tko bi o njoj mislio. Koliko god, dakle,

⁶⁰ Ova su shvaćanja sebstva, donekle barem, utemeljena i empirijski, Gazzaniginim istraživanjem razrezana mozga i dotičnim njegovim zaključcima o mnogostrukome sebstvu (Gazzaniga, 1970), (Gazzaniga i LeDoux, 1978), (Gazzaniga, 1985).

da postoji o mišljenju neovisno, stvar svejedno može biti i te kako objektivna (bilo kao predmet o kojem je moguće misliti, bilo kao sadržaj koji je moguće misliti). To što postoji stvarno, neovisno o mišljenju, ne znači da ne postoji i objektivno.

Drugim riječima, stvarni bitak (*esse subiectivum*) ne isključuje objektivni bitak (*esse obiectivum*). U tom smislu, nazovimo objektivnom stvarnošću sve ono što jest ne samo stvarno (neovisno o mišljenju) nego i objektivno (kao predmet o kojem je moguće misliti, odnosno, kao sadržaj koji je moguće misliti).

Tomu nasuprot, stvar o kojoj nije moguće misliti po samu je svomu pojmu (ideji) transobjektivna, mišljenju predmetno onostrana, nedostižna. Nazovimo je, u tom smislu, predmetno transobjektivnom.

Pritom, to što o njoj nije moguće misliti ne znači da ona ne postoji, već samo da nije moguće znati postoji li ili ne postoji i, ako postoji, što je i kakva je i kolika i gdje i kada itd. – jer, kako znati išta o nečemu o čemu nije moguće ni misliti.

S istog razloga, ako o predmetno transobjektivnome, po definiciji, nije moguće misliti, onda o njemu, očito, nije moguće ni nagađati (postoji li ili ne postoji i, ako postoji, što je, kakvo je, koliko, gdje itd.) – jer, kako bih mogao nagađati o nečemu o čemu i ne mislim. Drugim riječima, može mi se samo činiti da nagađajući o predmetno transobjektivnome nagađam doista o predmetno transobjektivnome.

Na isti način, može mi se samo činiti da istražujući predmetno transobjektivnu stvarnost istražujem doista nju samu – jer, kako da istražujem nešto o čemu i ne mislim (nešto što uopće nije predmet moga istraživanja, niti bi – u svojoj predmetnoj transobjektivnosti – uopće moglo biti predmet ičijeg istraživanja).

Nema, dakle, nikakva smisla o predmetno transobjektivnome išta nagađati (ni postoji li ili ne postoji, ni kakvo je, ni što je, ni koliko je, ni gdje je, ni kada itd.), niti ima ikakva smisla istraživati ga – jednostavno zato što ga zapravo nije moguće istraživati, niti je o njemu moguće nagađati (išta). Može nam se samo činiti da ga istražujemo ili da o njemu nagađamo.

U skladu s tim, jedini je zdrav i spoznajno opravdan stav prema predmetno transobjektivnome ne 'istraživati' ga i ne 'nagađati' o njemu (što je i kakvo je i koliko i gdje i kada itd. i da li uopće jest ili možda ipak nije).

S druge strane, stvar koja ne može biti mišljena po samu je svomu pojmu (ideji) transobjektivna, mišljenju sadržajno onostrana, nedostupna. Nazovimo je, u tom smislu, sadržajno transobjektivnom.

Sadržajno je transobjektivna npr. bučna tišina – jasno je što bi ona trebala biti, ali nije jasno kako bi ona to uopće mogla biti. Bučna je tišina pritom predmetno objektivna – možemo o njoj misliti štošta (npr. to da je u sebi protuslovna ili to da je neshvatljiva ili to da je nemoguća, objektivno i stvarno, itd.). Ne možemo samo shvatiti (smisliti) što bi to zapravo bila bučna tišina. Ona je, dakle, transobjektivna sadržajno, ali ne i predmetno.

Bučna je tišina, k tomu, u sebi protuslovna – i to, ne subjektivno, ovom ili onom spoznavatelju, ovisno o njegovu spoznajnom ustroju, nego objektivno, kao takva, bilo kojem (uopće mogućem)

spoznavatelju. To objektivno njeno unutrašnje protuslovlje čini je objektivno nemogućom. Znači li to, međutim, da je ona i stvarno nemoguća? Ili, općenito, neki sadržajno transobjektivan predmet, koji objektivno ne može biti stvarnost (dakle, ne samo ovom ili onom spoznajnom subjektu nego i bilo kojem uopće mogućem spoznajnom subjektu), bi li ipak mogao postojati stvarno (s onu stranu svake moguće misli, sadržaja, posve nemisliv, shvaćanju posve nedostupan)? Očito je o tom moguće samo nagađati – i to, ne tek ovom ili onom spoznajnom subjektu, ove ili one spoznajne konstitucije, nego i bilo kojem uopće mogućem spoznajnom subjektu. Jer, što bi drugo bilo moguće o predmetu objektivno posve nemislivu do samo o njemu uvijek iznova nagađati. To je, međutim, krajnje besmisleno, uzaludno – nagađati, naime, o nečemu o čemu je, očito, moguće samo unedogled nagađati i nagađati.

Drugim riječima, nema nikakva smisla iscrpljivati se pitanjem o sadržajno transobjektivnoj stvarnosti, postoji li ili ne postoji (s onu stranu uopće mislivoga, sadržajno mogućega). Jedini je zdrav i spoznajno opravdan pristup usredotočiti se na objektivnu stvarnost (i pitati se npr. što objektivnu stvarnost čini stvarnošću, a ne pričinom).

Ukratko, nema nikakva smisla zamarati se pitanjima o transobjektivnome. Jer, s jedne strane, predmetno transobjektivnu stvarnost jednostavno nije moguće istraživati (štoviše, nije moguće ni nagađati o njoj, ovo ili ono, bilo što), dok – s druge strane – o sadržajno transobjektivnoj stvarnosti nije moguće drugo do samo unedogled nagađati postoji li uopće ili ne postoji. Drugim riječima, jedini je zdrav i spoznajno opravdan stav prema stvarnosti istraživati je ukoliko je objektivna (mišljenju i znanju dostupna, koliko-toliko), tj. usredotočiti sva svoja istraživanja na objektivnu stvarnost.⁶¹

16. Protuslovlje

U sljedećim pododsječcima istražujem (sasvim ukratko), prvo, je li protuslovlje objekt (tj. predmet, odnosno sadržaj) mogućega mišljenja, drugo, može li protuslovlje postojati stvarno (kao svojstvo čega stvarna), treće, je li protuslovlje biće i, četvrto, je li protuslovlje spoznatljivo (shvatljivo).⁶²

16.1. Protuslovlje: objekt

Protuslovlje je objekt, ono postoji objektivno, kako kao predmet, tako i kao sadržaj mogućega mišljenja.

O protuslovlju je moguće misliti štošta (recimo, da čini dotični predmet sadržajno nemogućim, uz to da ga čini i stvarno nemogućim, ili da ga je katkad teško uočiti, katkad opet da jednostavno 'bode oči' itd.). Drugim riječima, protuslovlje zaista postoji kao predmet (o kojem je moguće misliti), tj. kao objekt u užem značenju te riječi.

No, ne samo da protuslovlje postoji kao predmet (o kojem je moguće misliti) nego ono postoji i kao sadržaj (koji je moguće misliti). Primjerice, protuslovlje je moguće misliti (shvatiti) kao svojstvo zlatnoga srebra, glasne tišine, studene vrućine itd. Protuslovlje je ono što je moguće misliti o tim

⁶¹ O pojmu i problemu transobjektivne stvarnosti usp. (Škarica, 2024)

⁶² O (neo)skolastičkom pojmu protuslovlja usp. npr. (Tongiorgi, 1861: 42), (Hugon, 1927: 84-86, 156).

predmetima, sadržaj moguće misli o njima. Drugim riječima, protuslovlje zaista postoji kao sadržaj koji je moguće misliti o čemu.

Sadržajno, protuslovlje se sastoji u nespojivosti dotičnih odredaba. Jedan te isti subjekt ne može biti određen istodobno dvjema odredbama koje jedna s drugom nisu spojive. Primjerom, jedan te isti subjekt ne može biti ujedno i srebrn i zlatan – jer, ako je srebrn, onda nije zlatan, a ako je zlatan, onda nije srebrn. Zato je zlatno srebro u sebi protuslovan pojam, samim tim i stvarno nemoguće biće, kao i srebrno zlato.

Ukratko, protuslovlje postoji objektivno i u užem i u širem smislu te riječi, tj. i kao predmet (o kojem je moguće misliti) i kao sadržaj (koji je moguće misliti o čemu).

16.2. Protuslovlje: stvarnost

Protuslovlje ne može biti svojstvo čega stvarnoga, jer ono čini dotični predmet nužno nestvarnim (recimo, tihu buku, tešku lakoću, kratkotrajnu dugovječnost itd.). Protuslovlje, naime, nije subjekt, nego svojstvo, i to svojstvo predmeta u sebi protuslovna, koji kao takav (u sebi protuslovan) ne može postojati stvarno, pa tako ne mogu postojati stvarno ni njegova svojstva (uključujući, među njima, dakako, i samo njegovo protuslovlje).

Drugim riječima, protuslovlje ne može postojati stvarno (kao svojstvo čega stvarna), jer ono samo sebi priječi pristup stvarnosti, čineći predmet kojem je svojstveno nužno nestvarnim (nemogućim).

16.3. Protuslovlje: biće

Protuslovlje je biće, premda ne postoji stvarno. Ono je biće zato što postoji objektivno, kao predmet i sadržaj mogućega mišljenja (znanja, mnijenja, dvojbe, istraživanja, spoznaje itd.).

16.4. Protuslovlje: znanje

Kad mislim o crvenoj modrini, zapravo, shvaćam – ali ne crvenu modrinu, nego protuslovlje u samu pojmu crvene modrine (samim tim i njezinu nemogućnost, kako sadržajnu, tako i stvarnu). Nije, dakle, pritom posrijedi neshvaćanje, moja (subjektivna) nesposobnost da nešto shvatim (naime, crvenu modrinu), nego je posrijedi upravo shvaćanje (tog protuslovlja u samu pojmu crvene modrine i te njezine sadržajne i stvarne nemogućnosti). Posrijedi je objekt (protuslovlje, nemogućnost), očit i shvaćen. Posrijedi je znanje (da crvena modrina nije moguća, ni sadržajno ni stvarno, jednostavno zato što je sama ideja crvene modrine u sebi protuslovna).

Nesposoban sam shvatiti neki objekt ako ne vidim u njemu nikakva unutrašnjeg protuslovlja pa ga svejedno ne uzmažem smisliti (shvatiti). Takav objekt nadilazi moju (subjektivnu) sposobnost shvaćanja. Shvatim li, međutim, neko protuslovlje unutar objekta o kojem mislim, nije posrijedi moja (subjektivna) nesposobnost da shvatim taj objekt, nego je posrijedi njegova (objektivna) neshvatljivost, nemogućnost da bude shvaćen.

Jedno je, naime, nesposobnost shvaćanja nečeg objektivno shvatljiva, drugo je, međutim, sposobnost shvaćanja protuslovlja (kao sposobnost shvaćanja objektivne neshvatljivosti dotičnoga predmeta).

17. Nešto i ništa

Biće je nešto ako je određeno, bilo da je određeno nekim drugim bićem (svojom odredbom), bilo da je određeno samo po sebi. Biće je ništa ako nije određeno (niti samo po sebi, niti nekim drugim bićem).⁶³

Nešto (neko određeno biće) jest biće kako u objektivnom, tako i u stvarnom smislu te riječi. S jedne strane, objektivno, nešto je kako predmet (o kojem je moguće misliti), tako i sadržaj (koji je moguće misliti). S druge pak strane, nešto je i stvarno biće, stvar, bilo moguća, bilo aktualna.

No, i ništa je biće, ali samo u objektivnom, ne i u stvarnom smislu te riječi. Ništa je predmet, o kojem je moguće misliti (npr. to da je predmet). Ništa je i sadržaj, koji je moguće misliti – doduše, samo niječno, tj. kao ni ovo ni ono, ni ovakvo ni onakvo, ni ovoliko ni onoliko, ni ovdje ni ondje itd. Ništa, međutim, nije (niti bi moglo biti) stvarno biće, jer takve stvari nema (niti bi je moglo biti) koja nije ni ova ni ona, ni ovakva ni onakva, ni ovolika ni onolika, ni ovdje ni ondje, ni sada ni onda itd.

18. Ništa

Ništa mislim tako da niječem i ovo i ono i ovakvo i onakvo i ovoliko i onoliko itd., tj. tako da niječem sve. To je nijekanje čin, jedini kojim je moguće misliti ništa. Rezultat je toga čina misao bez ikakva pozitivna sadržaja. Sav je sadržaj te misli negativan: ni ovo ni ono, ni ovoliko ni onoliko, ni ovdje ni ondje itd.

Umijem, dakle, misliti i ništa, a ne samo nešto. To se umijeće (mišljenja ničega) sastoji u nijekanju svega. Ništa ne mislim pozitivno, kao neki objekt, nešto, nego ga mislim negativno, nasuprot svakom (pozitivnom) sadržaju (objektu), upravo kao ni-šta.

Kad mislim ništa, mislim zapravo više značenje (same ideje ničega) nego objekt (sadržaj) – jer, značenje je pritom (kad mislim ništa) sasvim jasno (ni-šta, tj. ni ovo ni ono, ni ovdje ni drugdje itd.), dok objekta (u pozitivnom smislu te riječi) jednostavno nema – dapače, ne bi ga ni smjelo biti.

To sve sasvim je u skladu sa samom idejom ničega: ništa, naime, po samu svomu pojmu, jednostavno mora biti negativan sadržaj mišljenja (poput praznine, ali posvemašnje, ili izostanka, ali ne tek ničega, nego svega).

Pritom, vrijedi primijetiti da ništa nije (niti bi moglo biti) u sebi protuslovan pojam (odnosno, sadržaj mišljenja). Jer, u ničemu ničega nema, nikakvih odredaba, da bi neka mogla protusloviti nekoj drugoj. Ili, drukčije rečeno, ništa je upravo tim svojim sveniječnim karakterom zaštićeno od svakog unutrašnjeg protuslovlja.

No, ništa nije samo mogući sadržaj mišljenja nego i mogući njegov predmet. Pritom vrijedi primijetiti da je o ničemu moguće misliti samo niječno, tj. samo nasuprot svemu pozitivno objektivno. Drugim riječima, o ničemu je moguće misliti samo da nije ni ovo ni ono, ni ovakvo ni onakvo, ni ovdje

⁶³ O (neo)skolastičkom pojmu ničega usp. npr. Hugon, 1935: 262-263.

ni ondje itd. Bilo koja pozitivna odredba učinila bi ga nečim, a ne ničim. Svejedno, kad o ničemu mislim da nije ni ovo ni išta drugo, ni ovdje ni drugdje, ni ovakvo ni drukčije itd., mislim to sve upravo o ničemu (a ne o čemu drugomu). U tom smislu, ništa uistinu jest mogući predmet mišljenja, premda sasvim neodređen i niječan.⁶⁴

19. Određenost

U sljedećim dvama pododsječcima razmatram najprije u čemu se sastoji određenost subjekata, pa potom i u čemu se sastoji određenost samih odredaba.

19.1. Određenost subjekta

Neki su subjekti određeni sami po sebi. Neka modrina npr. može biti svjetlija ili tamnija od neke druge modrine (ili od neke druge boje). K tomu, može ona biti i jednako svijetla (odnosno, jednako tamna) kao i neka druga modrina (ili neka druga boja). Pritom, svjetlina, odnosno tamnoća, nisu slučajna, nego nužna svojstva modrine – modrina koja ne bi bila nimalo svijetla, bila bi zapravo crnina, a ne modrina; isto tako, modrina koja ne bi bila nimalo tamna, bila bi zapravo bjelina, a ne modrina.

No, premda nužna svojstva modrine, svjetlina i tamnoća nisu ujedno i bitna njezina svojstva. Jer, modrina se od drugih boja ne razlikuje svojom svjetlinom ili tamnoćom, nego se naprotiv ona razlikuje od njih svojom modrinom – dakle, sama po sebi, a ne po nekom svojem svojstvu. Nema, dakle, svojstva (odredbe) koje bi činilo modrinu modrinom (sram crvena, žuta, zelena itd.), nego je modrina određena spram drugih boja sama po sebi, kao modrina. Drugim riječima, modrina je sama po sebi nešto.

Neki drugi subjekti, međutim, nisu određeni sami po sebi, nego nekim drugim bićima (svojim svojstvima, odredbama). Trokut npr. nije sam po sebi trokut, nego po svojim (bitnim) odredbama: biti višekut (poligon), imati tri kuta. Trokut se ne razlikuje od drugih poligona sam po sebi (onako kako se modrina razlikuje od drugih boja i gorčina od drugih okusa itd.), nego se trokut razlikuje od drugih poligona po svojim odredbama (biti poligon, imati tri kuta). Bez tih odredaba, trokut zapravo ne bi bio trokut, nego nešto drugo.

19.2. Određenost odredbe

Neka odredba može biti određenija od neke druge odredbe. Odredba *biti trokut* određenija je od odredbe *biti višekut*. No, neka odredba može, također, biti određena koliko i neka druga odredba. Primjerom, neki je subjekt određen odredbom *biti trokut* točno toliko koliko je neki drugi subjekt određen odredbom *biti četverokut*. Pritom, taj isti subjekt (trokut) određen je tom odredbom (*biti trokut*) znatno više nego što je taj drugi subjekt (četverokut) određen odredbom *biti višekut* ili odredbom *biti zatvoren geometrijski lik*.

Određenost je nužno svojstvo svake odredbe. Odredba koja ne bi bila određena, ne bi mogla ni određivati, pa slijedom toga ne bi ni bila odredba. Određenost, međutim, nije bitno svojstvo

⁶⁴ Potanko o ničem raspravlja Jacqueline. Usp. npr. (Jacquette, 2013) ili (Jacquette, 2015: 193-228).

pojedinih odredaba, ono koje ih razlikuje jedne od drugih – jer, sve su one, kako je upravo utvrđeno, nužno određene. K tomu, odredbu od odredbe ne razlikuje ni mjera određenosti – jer, u tom slučaju, ne bi bilo razlike između jednako određenih odredaba (primjerom, između odredbe *biti trokut* i odredbe *biti četverokut*).

Trokut se od četverokuta razlikuje brojem kutova. No, to su dva subjekta (trokut i četverokut), a ne dvije odredbe. Odredbe su (dotične) *biti trokut* i *biti četverokut*. Nijedna od njih nema kutove. Kutove imaju dotični subjekti, ali ne i odredbe, kojima su oni određeni. U skladu s tim, broj kutova nije odredba kojom bi bila određena dotična odredba (*biti trokut*, odnosno, *biti četverokut*), nego je taj broj broj kojim ta odredba određuje dotični subjekt kao trokut, odnosno četverokut.

Pritom, taj broj nije subjekt određen nekim odredbama, nego odredba, koja s nekim drugim odredbama (npr. *imati kutove*, *biti zatvoreni geometrijski lik* itd.) tvori složenu i cjelovitu odredbu *biti trokut* (odnosno, *biti četverokut*). Ukratko, te su dvije odredbe (*biti trokut* i *biti četverokut*) kao i mnoge druge – dapače, neprebrojivo mnogo drugih – zapravo složene odredbe, koje određuju dotične subjekte svim svojim pojedinim sastavnicama, tj. svim odredbama od kojih su složene (u jednu cjelovitu odredbu). Nisu one, dakle, određene (bitno) nekim svojim odredbama, nego su određene (bitno) same po sebi, onako kako su same po sebi određene i jednostavne odredbe (poput modrine, gorčine, topline itd.), s tom razlikom da su same po sebi cjeline (odredaba), tj. složene, a ne jednostavne odredbe.

Ukratko, sve su odredbe (kako one jednostavne, tako i one složene) određene same po sebi, a ne po nekim drugim odredbama.

20. Bitak i mijena

Na neki način, stvarni je bitak bitak bilo čega. Aktualno, naime, on je uvijek bitak nečega (nekog točno određenog bića, odnosno neke točno određene cjeline svih bića). Potencijalno, međutim, on je uvijek ujedno i bitak bilo kojeg drugog mogućeg bića (odnosno, bilo koje druge moguće cjeline svih bića), a ne samo dotičnog, aktualnog bića (odnosno, dotične, aktualne cjeline svih bića).

S nastankom nekog novog bića ne nastane i neki novi bitak, nego to novo biće postoji istim onim bitkom kojim je postojalo dotadašnje biće (koje s tom mijenom nestane). Drugim riječima, pri svakoj mijeni jedan te isti bitak prestaje biti bitak dotadašnjeg bića i postaje bitak novog bića. Stvarni je bitak, dakle, sve vrijeme jedan te isti, smjenjuju se samo njegove odredbe, bića, jedno za drugim.⁶⁵

Na isti način, sa svakom novom mišlju objekt (predmet ili sadržaj) dotad aktualno mišljen prestane to biti i postane tek mogući objekt mišljenja, dok, s druge strane, istodobno, neki drugi objekt (predmet ili sadržaj), dotad samo moguć, postane aktualan (aktualno mišljen tom novom mišlju, bilo kao predmet, bilo kao sadržaj). Sve je vrijeme, pritom, stvarni bitak dotičnog mišljenja jedan te isti, smjenjuju se samo objekti njime aktualizirani (bilo kao predmeti, bilo kao sadržaji dotičnog mišljenja). Objekt, dakle, ne postaje aktualan nekim novim svojim objektivnim bitkom, nego stvarnim

⁶⁵ Ova je razmatranja moguće povezati sa zakonima očuvanja u fizici. O (neo)skolastičkom nauku o mijeni usp. npr. (Hugon, 1905: 261-271), (Gredt, 1961: 255-258).

bitkom dotičnoga mišljenja (na nj usredotočena). Objektivni njegov bitak, pritom, sve je vrijeme jedan te isti.

21. Niječne odredbe

Ako je u definiciji nekog pojma izostala neka bitna njegova oznaka, onda je tim izostankom ta definicija i te kako određena (kao nedostatna, manjkava, preširoka i sl.), ali ne nečim što je stvarna njezina sastavnica, nego nečim čega u njoj nema (a trebalo bi ga biti), tj. nečim što je u njoj izostalo (a izostati nije smjelo) – dakle, nečim nestvarnim, čega nema, nekim negativnim (niječnim) njezinim svojstvom (odredbom). Ili, ako je netko u Rimu, onda stvarnost – u tom pogledu – nije određena samo njegovim (stvarnim) bitkom u Rimu nego i njegovim nebitkom drugdje (recimo, u Beču ili u Berlinu, Londonu, Kninu itd.).

Stvarnost, dakle, nije određena samo stvarnim svojim odredbama (svojstvima), onim što ona stvarno jest, nego je ona određena i niječno, tj. nasuprot onomu svemu što ona nije (a mogla bi ili možda i trebala biti). Plavo nije samo plavo nego i necrveno, nezeleno, nežuto itd. Izbrazdano nije samo izbrazdano nego i neravno. Dopola puno nije samo polupuno nego i poluprazno. Uopće, nešto nije samo nešto (neko određeno biće) nego je ono, samim tim, ujedno i ništa drugo.

Ukratko, premda stvarno ne postoje, niječne odredbe i te kako određuju stvarnost u objektivnom njezinu bitku, spram uma (mogućega znanja o njoj). Objektivno, stvarnost nije određena samo stvarnim svojim svojstvima, pozitivnim svojim odredbama, nego i negativno, niječnim svojim odredbama, nasuprot svemu onom što ona nije, a mogla bi biti.⁶⁶

22. Nemogućnost

U sljedećim pododsječima razmatram o nemogućnosti, stvarnoj i objektivnoj, o mogućnosti njezina bitka, stvarnog i objektivnog, o odnosu između pojma nemogućnosti i pojma stvarnosti i o mogućim, odnosno nemogućim bićima (tj. o *possibilia* i *impossibilia*).

22.1. Nemogućnost: objektivna i stvarna

Objektivna je nemogućnost ili predmetna ili sadržajna.

Predmetna nemogućnost sastoji se u tom da o dotičnom biću nije moguće misliti. Pritom, nije moguće znati o kojem to zapravo biću nije moguće misliti – jer, kako znati išta o nečemu o čemu nije moguće ni misliti. Isto tako, s istog razloga, nije moguće ni nagađati o kojem to zapravo biću nije moguće misliti – jer, kako nagađati o nečemu o čemu nije moguće ni misliti. Ako, dakle, i postoji neko biće o kojem nije moguće misliti, onda zacijelo nije moguće ni znati ni nagađati koje je to zapravo biće.

⁶⁶ U (neo)skolastici niječne su odredbe vezane uglavnom uz razmatranja o *ens rationis*. Usp. npr. (Suárez, 2024: 1014-1041), (Tongiorgi, 1869: 14-18), (Bauer, 1918: 28-30).

Drugim riječima, pojam predmetno nemogućega zapravo je pojam predmetno transobjektivno-ga, tj. pojam svega onoga svakom uopće mogućem mišljenju predmetno onostrana, o čemu nije moguće ni misliti, ni nagađati, ni znati (išta) itd. Bilo bi u sebi protuslovno o takvom čemu išta uistinu misliti, nagađati, znati itd. Sam čin mišljenja (nagađanja, znanja itd.) o takvom čemu učinio bi ga zapravo svojim predmetom – dakle, ne samo predmetno mogućim nego i predmetno aktualnim. Moguće je, dakle, samo to da se komu čini da o predmetno nemogućem biću nešto misli ili da o njemu nešto nagađa ili sudi, vjeruje, zna itd. Primjerom, čini se sasvim mogućim misliti da možda postoje bića o kojima nije moguće misliti, ali se to zapravo samo čini mogućim, jer već sama ta misao misli o tim bićima, prvo, da možda postoje i, drugo, da o njima nije moguće misliti. Ona su, dakle, ipak predmet te misli, o kojem ona nešto misli, koliko god da ujedno i tvrdi kako o njima misliti nije moguće.

Ukratko, budući da o predmetno nemogućim bićima nije moguće misliti (pa tako ni nagađati, ni znati, išta, ni suditi, vjerovati, dvojiti itd.), slijedi da spoznajne napore treba usmjeriti prema predmetno mogućem biću.⁶⁷

Što se pak tiče sadržajne nemogućnosti, ona se sastoji u tom da predmet (o kojem je moguće misliti) ne uzmaže biti i mišljen (shvaćen), i to zato što je u sebi protuslovan. Takav je predmet npr. zlatno srebro – o kojem je moguće misliti (recimo, da je u sadržajnom pogledu nemoguće), ali ga nije moguće i misliti (shvatiti), učiniti sadržajem misli, jer je u sebi protuslovno.⁶⁸

Stvarna nemogućnost pak sastoji se u tom da predmet (o kojem je moguće misliti) ne može postojati kao zbilja neovisno o mišljenju, samostalno, stvarno, i to bilo zato što protuslovi samu sebi (poput zlatnog srebra, goleme sitnice, žute modrine itd.), bilo zato što protuslovi zakonima dotične cjeline (stvarne) – recimo, zakonima prirode, onako npr. kako međusobno neprivlačenje tijela ne protuslovi samu sebi (nego ga je, naprotiv, moguće shvatiti, zamisliti) te je u tom smislu ono kao sadržaj mišljen nekim mišljenjem sasvim moguće, ali je nemoguće stvarno, u stvarnome svijetu, prirodi, i to zato što protuslovi prirodnom zakonu opće gravitacije.

22.2. Nemogućnost kao objekt, odnosno stvarnost

Nemogućnost (bilo objektivna, bilo stvarna) očito jest predmet o kojem je moguće misliti (recimo, to da je svojstvo svega u sebi protuslovna). K tomu, nemogućnost je moguće i misliti, shvatiti (recimo, kao negaciju mogućnosti ili kao svojstvo svega što ne samo da ne postoji nego ne bi ni moglo postojati ili kao svojstvo svega što ne samo da nije zbilja nego ne bi ni moglo biti zbilja itd.). Ukratko, nemogućnost postoji objektivno i kao predmet (o kojem je moguće misliti) i kao sadržaj (koji je moguće misliti).

Nemogućnost, međutim, ne može postojati stvarno. Jer, ona je po samu svomu pojmu (ideji) svojstvo, a ne subjekt: nemogućnost je nemogućnost nečega, a ne jednostavno nemogućnost. Ali je ona pritom nužno (po samu svomu pojmu) nemogućnost nečeg što ne može postojati stvarno – kad bi to nešto (taj subjekt kojem je nemogućnost svojstvena) moglo postojati stvarno, ne bi mu bila svojstvena nemogućnost, nego mogućnost (stvarnog postojanja). No, svojstva ne postoje samostalno,

⁶⁷ Usp. ovdje odsječak 15.

⁶⁸ Usp. također ovdje odsječak 15.

vlastitim bitkom, nego bitkom svoga subjekta. Ako, dakle, taj subjekt ne postoji stvarno, onda ne postoje stvarno ni njegova svojstva. Ako pak on ne samo da ne postoji stvarno nego ne bi ni mogao postojati stvarno, onda – očito – ne mogu postojati stvarno ni njegova svojstva (uključujući, dakako, i svojstvo njegove nemogućnosti). Drugim riječima, budući da je svojstvo subjekta koji ne može postojati stvarno, nemogućnost sama može postojati samo s onu stranu stvarnosti, tj. samo objektivno, ali ne i stvarno.

K tomu, stvarnost je (u strožem smislu te riječi) zbilja ili (u blažem smislu) mogućnost. Nemogućnost, međutim, nije ni mogućnost ni zbilja, niti njihovo svojstvo. Nemoguća mogućnost, naime, u sebi je protuslovan pojam (ako je neka mogućnost nemoguća, onda ona zapravo nije mogućnost, nego nemogućnost). Nemoguća je zbilja također pojam u sebi protuslovan (ako je neka zbilja nemoguća, onda ona samim tim ne može biti ni moguća ni zbiljska). Nemoguća, dakle, nije sama stvarnost (neka zbilja ili mogućnost), nego je nemoguć objekt (neki predmet ili sadržaj), i to onaj koji ne može postojati stvarno (kao zbilja o mišljenju neovisna).

Ukratko, premda postoji objektivno, i u užem i u širem značenju te riječi, tj. i kao predmet (o kojem je moguće misliti, nešto) i kao sadržaj (koji je moguće misliti, o nečemu), nemogućnost ne može postojati i stvarno (kao svojstvo čega stvarna, nekog stvarnog objekta, stvari), nego ona može postojati samo s onu stranu stvarnosti.

Drugim riječima, nemogućnosti u stvarnome svijetu nema, ni unutar zbilje, ni unutar mogućega. Ona ne postoji stvarno, već samo objektivno, bitkom koji je stvarnosti onostran (tj. isključivo objektivan).

To, međutim, ne znači da je njezin čisto objektivni bitak irelevantan (kao da bi relevantna bila samo stvarnost). Naprotiv, možda se čisto objektivni bitak nemogućnosti (i koječega drugoga) pokaže u mnogom pogledu i te kako relevantan.

22.3. Stvarnost i nemogućnost

O stvarnosti govorimo, u prvom redu, kao o zbilji, aktualnoj stvarnosti, ali govorimo, isto tako, i o mogućoj stvarnosti. Štoviše, moguće je govoriti i o nužnoj, odnosno o kontingentnoj zbilji (stvarnosti), pa i o zbilji (stvarnosti) sadašnjoj, budućoj, negdašnjoj, ovdašnjoj, tamošnjoj itd.⁶⁹ Čini se, međutim, da nema smisla govoriti i o nemogućoj stvarnosti – jer, nemoguć je predmet, po definiciji, onaj koji ne može biti stvarnost, pa nema smisla nazivati ga stvarnošću. Nemoguća bi stvarnost bila ono što ne može biti stvarnost, pa se čini besmislenim nazivati je stvarnošću. (Kao kad bismo trokutom nazvali ono što ne može biti trokut – recimo, kružnicu ili četverokut, parabolu, elipsu itd.)

Ukratko, pojam stvarnosti čini se da je ograničen na zbilju i mogućnost, bilo da je ta zbilja nužna ili kontingentna, sadašnja, buduća ili prošla, ovdašnja ili tamošnja, trenutačna ili trajna itd. Nemogućnost pak, stvarna ili sadržajna, čini se da može biti svojstvena samo predmetu, ne i stvarnosti – jer, postoje predmeti koji ne mogu biti stvarnost (pa su, u tom smislu, nemogući), ali ne postoji, niti bi mogla postojati, stvarnost koja ne bi mogla biti stvarnost.

⁶⁹ Usp. o tom ovdje odsječak 7.

22.4. Impossibilia

Pokušam li shvatiti zlatno srebro, shvatit ću zapravo da ga nije moguće shvatiti. Shvatit ću to shvativši protuslovlje u njemu samu, koje ga čini sadržajno nemogućim, neshvatljivim.⁷⁰

Nije, dakle, posrijedi moja (ili bilo čija) subjektivna nesposobnost shvaćanja zlatnog srebra, nekakav manjak u spoznajnoj moći, mojoj ili čijoj god, nego je posrijedi (objektivna) neshvatljivost samog dotičnog predmeta (zlatnog srebra). Posrijedi je protuslovlje u samu tom predmetu, koje ga čini sadržajno nemogućim (neshvatljivim), a ne neki nedostatak dotične spoznajne moći (o kojoj god da je riječ i čija god bila). Dapače, sama je spoznaja, zapravo, potpuna – jer, ona je proniknula u samu bit zlatnoga srebra, u samo njegovo unutrašnje (bitno) protuslovlje.⁷¹

Drugim riječima, nedostatan je sam predmet, zlatno srebro (nedostatno biti sadržaj, misao, u sebi neprotuslovna, moguća ili zbiljska). Spoznaja, međutim, ne samo da je dostatna nego je i potpuna (dovršena), jer je tu bitnu nedostatnost svoga predmeta (zlatnog srebra), njegovo unutrašnje protuslovlje, njegovu sadržajnu nemogućnost, shvatila shvaćanjem savršeno jasnim i sigurnim.⁷²

Ukratko, nije riječ o neznanju, spoznavateljevoj nemoći da shvati zlatno srebro, nego je riječ upravo o znanju, spoznavateljevoj sposobnosti da shvati samu bit zlatnoga srebra: zlatno je srebro predmet u sebi protuslovan, samim tim sadržajno nemoguć, tj. shvatljiv samo kao sadržajno i stvarno nemoguće biće (*impossibile*).

Lako je proizvesti mnoge takve predmete, poput zlatnoga srebra, mnoga *impossibilia*, jednostavnim pridijevanjem oprečnoga (npr. modra crnina, gorka slast, dobro znan neznanac itd.), proizvesti ih kao objekte u užem smislu te riječi (o kojima je moguće misliti, ovo ili ono). Nemoguće je, međutim, proizvesti ih stvarno (kao stvari) i sadržajno (kao mišljene predmete), jer su svojim unutrašnjim protuslovljem upravo protusadržajni i protustvarni (protumisao i protustvar). Kako, naime, misliti crninu koja je modra (koliko god da je moguće misliti o modroj crnini – recimo, da je nemoguća)? Kako učiniti crninu modrom (kad postavši modrom, ona više nije crnina, nego modrina)?

Ukratko, mnogi su predmeti takvi da mogu postojati stvarno i da ih je moguće misliti (shvatiti) – oni, naime, u sebi neprotuslovni (*possibilia*) – ali su, isto tako, mnogi predmeti takvi da ne mogu postojati stvarno i da ih nije moguće misliti (shvatiti) – oni, naime, u sebi protuslovni (*impossibilia*).

⁷⁰ Usp. o tom ovdje odsječak 1.

⁷¹ Usp. o tom ovdje pododsječak 16.4.

⁷² Drukčije je kad ne mogu shvatiti, recimo, neki izrazito složen dokaz. Protuslovlja u njemu ne nalazim, ali ne mogu pratiti slijed tolikoga niza zaključaka, obuhvatiti splet tolikoga broja premisa. Takav dokaz, svojom složenošću, nadilazi moje spoznajne kapacitete, ali sam nije (ili se barem ne čini da je) u sebi protuslovan, objektivno neshvatljiv. Zlatno srebro, međutim, nije takav slučaj, nego bitno drukčiji: odmah uvidim protuslovlje i, uvidjevši ga, znam da je posrijedi sadržajno i stvarno nemoguć predmet.

23. Svojstva

Prema Meinongu, okrugli je četverokut i okrugao i četverokut.⁷³ Razmatranja u ovom odsječku glavnim su svojim dijelom zapravo formulacija mogućeg argumenta protiv tog Meinongova stava.⁷⁴

Biti zlatno i *biti srebro* dvije su odredbe nespojive jedna s drugom, tj. takve da jedna s drugom ne mogu tvoriti cjelinu, stvar (zlatno srebro), kojoj bi obje bile svojstvene, nego nužno ostaju odvojene jedna od druge, množina, a ne cjelina (stvar). Pritom, značenje tog pojma (predmeta), zlatnog srebra, savršeno je jasno (srebro koje je zlatno), ali spoj tih dviju odredaba (*biti srebro* i *biti zlatno*) jednostavno nije moguć, tako da one ostaju nužno odvojene jedna od druge, množina (dvojina), a ne cjelina (stvar), što pak znači da ne bivaju svojstva, jer nema subjekta, supstancije kojoj bi bile svojstvene. Ta 'cjelina' samo je imenovana ili pomišljena, a zapravo je nema, niti bi je moglo biti.

Drugim riječima, *impossibilia* nemaju stvarnih svojstava, i to zato što nisu, niti bi mogla biti, stvarni subjekti, da bi im nešto (što god) moglo biti stvarno svojstveno. Zlatno srebro nije ni zlatno ni srebro, već na neki način samo naziv za neuspjao pokušaj spajanja tih dviju odredaba (*biti zlatno* i *biti srebro*) u jednu cjelinu. Takvog srebra (zlatnog) jednostavno nema, niti bi ga moglo biti, u stvarnome svijetu. Zlatno je srebro samo predmet o kojem je moguće misliti, i to predmet u sebi protuslovan, tako da ga stvarno ne može biti. Drugim riječima, zlatnom je srebru kao predmetu o kojem je moguće misliti svojstveno unutrašnje protuslovlje, ali mu baš zato kao stvarnosti ništa ne može biti svojstveno – jednostavno zato što ono ne samo da nije stvarnost nego stvarnost ne bi ni moglo biti. Kako bi ikoja odredba mogla biti stvarno svojstvena nečemu čega stvarno nema, niti bi ga stvarno moglo biti?

Tomu nasuprot, moguće supstancije jesu (moguće) cjeline dotičnih međusobno spojivih odredaba. Te odredbe jesu stvarna svojstva tih supstancija – ali, dok god su te supstancije samo moguće, takva su i njihova svojstva – ne postoje aktualno, već samo potencijalno, kao moguća svojstva tih mogućih supstancija. Zlatnost je zlatnoga brda stvarno svojstvo tog brda, stvarna njegova odredba, ali samo u širem smislu te riječi, tj. samo kao svojstvo koje u stvarnome svijetu ne postoji aktualno, već samo potencijalno – jer, u stvarnome svijetu zlatnoga brda aktualno nema, nigdje, nego je samo moguće, pa tako ni zlatnost kao njegovo svojstvo ne postoji u tom svijetu aktualno, kao zbilja, već samo kao mogućnost, potencijalno.

Konačno, svojstva neke (bilo koje) aktualne supstancije postoje stvarno, i to kako ona aktualna njezina svojstva (što postoje stvarno u užem smislu te riječi, kao aktualna njezina svojstva), tako i ona moguća njezina svojstva (što postoje stvarno u širem smislu te riječi, kao moguća njezina svojstva). Primjerom, aktualna toplina nekog tijela postoji stvarno kao zbilja, a ne tek mogućnost, dok moguća hladnoća tog istog tijela postoji stvarno kao (stvarna) njegova mogućnost (da bude hladno). Nije ta mogućnost nešto nestvarno, nepostojeće, nego nešto stvarno, neka stvarna mogućnost tog (toplog) tijela (da se ohladi).

⁷³ Usp. (Meinong, 1904: 8).

⁷⁴ Što se tiče standardnih argumenata protiv tog stava, usp. npr. (Russell, 1905: 33). Usp. također (Adams, 2021: 45-48).

24. Misao, ideja, javnost i kontekst

U ovom se odsječku usredotočujem na sljedećih nekoliko tema: prvo, misao (pojam i sud) spram mišljenja, drugo, mislivost (i nemislivost), odnosno shvatljivost i neshvatljivost, treće, ideja (posebno spram stvari), četvrto, javnost objekata (predmeta i sadržaja mišljenja) i, peto, kontekst (kao bitan moment svakog mišljenja).

24.1. Misao

Misao je biće koje se tiče nekog bića (recimo, nekog subjekta, neke odredbe, supstancije, stvari, misli itd.). Biće mišljeno nekom mišlju njezin je predmet. Dotičnost (predmetnost, intencionalnost) bitno je svojstvo svake misli.⁷⁵

Uz predmet, međutim, misao ima i neki sadržaj (kojim misli svoj predmet, kojim ga se tiče). Misao nije prazna dotičnost (predmetnost), nego je ona sadržaj koji se tiče nekog predmeta. Drugim riječima, nije samo dotičnost bitno svojstvo misli nego je to i sadržajnost.

No, misao nije ni puki sadržaj, posve bespredmetan, nego je ona sadržaj koji se tiče nekog predmeta. Ukratko, misao uključuje bitno i sadržajnu i predmetnu stranu. Ona je ujedno i sadržaj i predmetnost (dotičnost).⁷⁶

Sadržaj je misli ono što mislitelj tom mišlju misli (npr. zlatno brdo). Predmet je misli ono o čemu mislitelj tom mišlju (nešto) misli – npr. Psunj, o kojem mislim da nije zlatan, ili srebrno zlato, o kojem mislim da je nepojmljivo, da ga nije moguće misliti, da ne može biti sadržaj mišljenja, već samo njegov predmet itd.⁷⁷

24.2. Pojam i sud

Misao je ili pojam ili sud. Pojam je misao, sadržaj koji nema formu stava. Sud je misao, sadržaj u formi stava. Stav je misao koja se tiče istine o dotičnom predmetu, tj. misao koja drži svoj sadržaj istinom o dotičnom (svome) predmetu, nasuprot neistini (o njemu). Pojam jednostavno misli dotični predmet, ne tičući se niti istine niti neistine o njemu. Pojam, stoga, nije ni istinit, ni neistinit, dok je sud ili istinit ili neistinit.⁷⁸

Poimam npr. krug (okrugao, velik ili malen, crven ili zelen itd.), o kojem sudim, recimo, da je okrugao ili da je nužno okrugao ili da nije trokut, ni kvadrat, ni romb, ni kugla, ni valjak itd.

⁷⁵ O Brentanovu shvaćanju intencionalnosti usp. npr. Crane, 2017. O mijenama u poimanju intencionalnosti od Brentana do Twardowskoga, Meinonga i Husserla usp. npr. (Jacquette, 2004).

⁷⁶ Usp. o tom npr. (Twardowski, 1894: 3-4) ili (Meinong 1913, 381-385).

⁷⁷ O pojmovima predmeta i sadržaja usp. ovdje odsječke 1 i 9.

⁷⁸ O stavu kao formalno bitnoj sastavnici suda usp. npr. u Fregea (Martin 2006, 84-96). O stavu kao stvarno bitnoj sastavnici suda usp. npr. u Brentana (McAlister 2004, 160-161) ili (Parsons 2004, 168-171).

24.3. Mišljenje i misao

Sasvim ukratko, misao je sadržaj mišljen nekim mišljenjem o nekom predmetu, dok je mišljenje čin kojim mislitelj misli neki sadržaj (neku misao) o nekom predmetu.⁷⁹

Pritom, mišljenjem nije samo mišljena neka misao nego je ona mišljena o nečemu (o nekom predmetu). Pojam je pojam nečega. Sud je sud o nečemu. Pitanje, također, nije samo pitanje (ni o čemu?!), nego je ono nužno, po samoj svojoj naravi, pitanje o nečemu. Ukratko, predmetnost je bitno svojstvo svakog mišljenja i svake misli, kako poimanja i pojma, tako i suđenja, odnosno suda, kako pitanja, tako i mnijenja, vjerovanja, dvojbe, nagađanja itd.⁸⁰

24.4. Mislivost

Mislivo je, u jednom značenju te riječi, bilo što o čemu je moguće misliti, tj. bilo što što je predmet mogućega mišljenja. Mislivo je, međutim, u drugom značenju te riječi, bilo što što je moguće misliti, tj. bilo što što je smislivo (shvatljivo) ili, drukčije rečeno, bilo što što je misao, mogući sadržaj mišljenja.

U skladu s tim, nemislivo je, s jedne strane, bilo što o čemu nije moguće misliti, tj. bilo što što ne može biti predmet mišljenja. S druge pak strane, nemislivo je i bilo što što nije moguće smisliti, shvatiti, tj. bilo što što ne može biti misao (sadržaj mišljenja).

Primjerom, zlatno je brdo mislivo kako u predmetnom smislu te riječi (o zlatnom je brdu moguće misliti), tako i u sadržajnom smislu te riječi (zlatno je brdo moguće i smisliti, shvatiti ga, a ne samo o njemu misliti). Tomu nasuprot, zlatno je srebro mislivo samo u predmetnom značenju te riječi, ne i u njenu sadržajnom značenju: o zlatnom je srebru moguće misliti (recimo, da je neshvatljivo, u sebi protuslovno), ali ga nije moguće i smisliti, shvatiti (jer, kako može biti zlatno, ako je srebro, i kako može biti srebro, ako je zlatno?).⁸¹

Ili, drukčije rečeno, dok je zlatno brdo objekt kako mogućega mišljenja, tako i mogućega shvaćanja, zlatno je srebro objekt samo mogućega mišljenja, ne i mogućega shvaćanja.

Unatoč tomu, zlatno srebro nije u spoznajnom pogledu sasvim nedostupno, nego je o njemu moguće nešto znati – recimo, to da je neshvatljivo i to da je u sebi protuslovno i to da je o njemu moguće misliti itd. Neshvatljivost, dakle, ne implicira potpuno neznanje o dotičnom predmetu.

24.5. Neshvatljivost

Neshvatljivost (nesmislivost) nekog predmeta sastoji se u nekom unutrašnjem njegovu protuslovlju. Subjekt ne može biti određen mimo svojih svojstava, nekim drugim svojstvima. Zlato ne može biti određeno svojstvima srebra. (Bilo bi, u tom slučaju, srebro, a ne zlato.)

Određenost, naime, uključuje oprečnost. Svaka odredba određuje isključujući neku drugu odredbu (ili više njih). Plavo npr. isključuje svaku drugu boju (žuto, crveno, smeđe itd.), ali pritom i dopušta

⁷⁹ O razlici između čina, sadržaja i predmeta usp. npr. (Twardowski 1894) O Husserlovoj razlici između čina, sadržaja i predmeta usp. npr. (Zahavi 2003).

⁸⁰ Usp. o tom npr. (Twardowski 1894, 3-4) ili (Meinong, 1913: 381-385).

⁸¹ Usp. ovdje odsječke 1 i 22.4.

mnoge druge odredbe (npr. slatko, hrapavo, hladno itd.). Što god je određeno, određeno je, dakle, s jedne strane, nasuprot svemu oprečnu, s druge pak strane, mimo svega ostaloga, što mu oprečno nije.

To, međutim, znači da nisu sve odredbe spojive jedna s drugom, nego su neke takve da jedna drugu isključuju. Protuslovlje 'nastaje' spajanjem dviju nespojivih odredaba. Takvo spajanje ne može uroditi plodom (spojem tih dviju odredaba), jednostavno zato što one jedna drugu isključuju – ako su određene (po samu svomu pojmu) jedna nasuprot drugoj, onda očito ne mogu biti spojene jedna s drugom (kao svojstva jednog te istog subjekta istovremeno).

Drugim riječima, neshvatljivost se sastoji u 'određenosti' jednog te istog subjekta ujedno i odredbom i protuodredbom (odredbi kontradiktorno oprečnom).

24.6. Ideja

Odredba može biti objektivna (pojmljiva) ili transobjektivna (nepojmljiva). O nepojmljivim (transobjektivnim) odredbama moguće je samo nagađati – koje su i kakve i postoje li uopće (ili ih zapravo nema). Pojmljive (objektivne) odredbe zovemo idejama.⁸² Govorimo tako npr. o ideji supstancije, tijela, stvari, uma itd.

Ideja prethodi poimanju (i pojmu, poimanjem polučenu). Odredba ne biva idejom tek kad je pojmljena, nego je ona ideja već samom svojom pojmljivošću. Mnoge su ideje u ovom trenutku nepojmljene, pa su svejedno ideje (a ne tek odredbe).

Ideja je objekt mogućega (ne nužno i aktualnoga) poimanja. Pojmljena, biva ona ujedno i pojam, sadržaj shvaćen (pojmljen) dotičnim poimanjem, odredba očita dotičnom poimatelju. Poimanje čini ideju očitom, njegov je učinak očitost dotične ideje (odredbe). Pojam nije neka nova ideja (subjektivna reprezentacija dotične objektivne ideje), nego je pojam sama dotična ideja (objektivna) poimanjem postavši očita dotičnom poimatelju.

Neke su ideje spojive jedne s drugima – primjerom, ideje supstancije, tijela, animalnosti i racionalnosti moguće je spojiti u ideju čovjeka (koji je i supstancija i tijelo i animalan i racionalan). Neke druge ideje, međutim, nije moguće spojiti jedne s drugima – primjerom, ideju trokuta nije moguće spojiti s idejom četverokuta u jedan te isti višekut, koji bi bio ujedno i trokut i četverokut.

S obzirom na pojedine stvari, ideje su (uglavnom) opće. Jedna te ista odredba može biti svojstvena mnogim stvarima istodobno. Jednu te istu ideju moguće je prepoznati istodobno u mnogim objektima. Primjerom, mnogi su ljudi marljivi, mnogi su trokuti pravokutni, mnoge su ptice selice itd.

S druge strane, jedna te ista stvar može biti i te kako određena mnogim (objektivnim) odredbama istodobno i shvaćena mnogim različitim idejama (pojmovima), bilo točno, bilo pogrešno – Dunav npr. može biti shvaćen kao rijeka, ali i kao granica između Slavonije i Vojvodine ili kao tema nekog razgovora ili možda (sasvim pogrešno) kao granica između Dalmacije i Like itd.

⁸² Pojmu ideje srodan je Aureolov pojam *ratio*. Usp. o tom (Friedman, 1999: 420-422).

24.7. Ideja i stvar

Ideja je odredba (bilo koja) izlučena iz svega s čime je u stvarnome svijetu srasla i odvojena kako od svakog subjekta kojem je svojstvena tako i od svih onih odredaba koje nisu bitne njezine sastavnice. Tomu nasuprot, stvar nije odredba, nego supstancija, subjekt koji postoji (kao zbilja) aktualnim bitkom, kojim pritom postoje (kao zbilja) i njegova svojstva (odredbe njemu svojstvene).

Broj npr. nije stvar, nego ideja. Stvar uzrokuje i biva uzrokovana (određena nekim uzrocima). Ona je, s jedne strane, uzrok, s druge pak strane, učinak. Stvar je karika u kauzalnom lancu (ili spletu) zbivanja. Broj, međutim, ne uzrokuje, niti je prouzročen (određen nekim uzrocima). On nije ni uzrok ni učinak, pa tako ni karika u kauzalnom lancu (spletu) zbivanja. Svejedno, broj određuje: što je moguće (npr. $2 + 2 = 4$), što pak nije moguće (npr. $2 + 2 = 3$).

Broj je ideja (misao), a ne stvar. Stvar je kauzalno (stvarno) određena drugim stvarima, njihovim djelovanjem i svojim protudjelovanjem, kao svojim uzrocima. Broj, međutim, nije određen djelovanjem stvari, nego je o tom djelovanju neovisan. Nema djelovanja (uzroka) koji bi mogao učiniti da $2 + 2$ ne bude 4.

K tomu, stvar je pojedinačna, definirana spram drugih stvari svojim mjestom u danom trenutku – to mjesto u tom trenutku može biti samo njezino. Druge njene odredbe (recimo, njena veličina, boja, oblik itd.), mogu biti (u tom istom trenutku) svojstvene i drugim stvarima (ta ista veličina, taj isti oblik, boja itd.).

Tomu nasuprot, ideja nije pojedinačna, nego opća. Ideja je sama dotična odredba, kao takva, čemu god da je svojstvena (kojim god stvarima, pojedinačnima, koliko god da ih ima – takvih da im je svojstvena). Ideja nije definirana spram drugih ideja nekim svojim mjestom u danom trenutku – jer, jednostavno nema mjesta na kojem bi ona bila, ni trenutka u kojem bi ona bila na tom mjestu, a ne na nekom drugom. Neka je odredba na nekom mjestu u nekom trenutku samo kao odredba dotične stvari, pojedinačne, ne i kao ona sama, uopće. Bjelina kao bjelina (a ne kao bjelina, recimo, nekog snijega) nije negdje, niti nekad (u neko vrijeme), nego je ona objekt (sadržaj) mišljen neovisno o prostornim i vremenskim odredbama, bjelina kao bjelina, bjelina uopće, a ne ova ili ona bjelina, ove ili one bijele stvari (snijega, plahte, papira itd.).

Ukratko, stvar je pojedinačna, ona ne može biti svojstvena drugim stvarima, opća, zajednička (njima svima), nego jest nasuprot njima, kao ova stvar na ovom mjestu u ovom trenutku (spram svih njih drugih, na nekim drugim mjestima u ovom trenutku). Tomu nasuprot, ideja je opća, svojstvena – aktualno ili potencijalno – mnogim stvarima, zajednička im svima (kao njihova odredba, jedna te ista u svakoj od njih).

Pritom, ideja se od ideje razlikuje upravo kao odredba od odredbe. Broj 3 definiran je istinama da je $3 = 1 + 1 + 1$ i da je $3 = 7 - 4$ i da je $3 = 2 + 1$ itd. Te ga istine čine upravo tom odredbom, a ne nekom drugom (upravo tim brojem, a ne nekim drugim). Nema drugog broja (osim broja 3) koji bi mogao biti jednak razlici $7 - 4$ i zbroju $2 + 1$ itd.

Konačno, stvar je konkretna, određena ne samo bitnim svojim odredbama (svojstvima) nego i onim nebitnim, sporednim. Neka piramida npr. određena je kao piramida svojim oblikom bitno

drukčijim od oblika kocke, kugle, valjka itd., ali je pritom ona određena i nekim drugim svojim svojstvima, recimo, svojim mjestom u danom trenutku, kao ova piramida (nasuprot svima drugim piramidama) ili svojom bojom, kao ovakva (plava) piramida (nasuprot onakvima – zelenima, crnima, žutima itd.) ili svojom veličinom, kao ovolika piramida (nasuprot onolikima – većima, manjima, znatno većima, neznatno manjima itd.) ili nekom svojom relacijom, prostornom, vremenskom, kauzalnom itd.

Ideja, međutim, drugih odredaba nema (kojima bi bila određena), nego ona jest sama dotična odredba (kao takva), složena ili jednostavna, spram bilo koje druge odredbe (ideje). Ideja je npr. tišina kao tišina, a ne ova ili ona tišina, ovdašnja ili tamošnja, sadašnja ili negdašnja itd. Na isti način ni broj 4 nije određen svojom jednakošću s razlikom $7 - 3$ (kao nekim svojim svojstvom), nego on jest $7 - 3$ (i 2^2 i $8/2$ itd.). Broj nije stvar (kojoj bi bile svojstvene neke odredbe), nego je broj odredba kojom je određen neki skup stvari, mogućih ili zbiljskih, u pogledu svoje količine, recimo, kao $7 - 3$, 2^2 , $8/2$, $1 + 1 + 1 + 1$, $36/9$ itd. Drugim riječima, broj je apstraktan, kao i bilo koja druga ideja, odredba kao odredba, a ne stvar, odredbama određena.

Ukratko, nasuprot stvarima, koje su konkretne, pojedinačne i kauzalno određene, ideje su apstraktne, opće i bezuzročne (kako u tom smislu da ne uzrokuju, tako i u tom smislu da nisu prouzročene).

24.8. Javnost objekata

Kad kažem *zlatno srebro* ne pomišljam da je to možda objekt spoznajno dostupan samo meni (i nikomu drugomu), nego naprotiv predmnijevam da je dostupan svima, javan. Kad raspravljamo o nekom objektu, mogućem ili nemogućem, mislimo o njemu, jednom te istom, svi koji u toj raspravi sudjelujemo, svatko svojim činom mišljenja. Objekt je, dakle, zajednički, jedan te isti, koliko god da je čin mišljenja o njemu individualan.

Kad nešto tvrdim o nekom predmetu (recimo, da je nemoguć), taj je sadržaj moje tvrdnje (ta navodna nemogućnost tog predmeta) dostupan svima, a ne samo meni. On je, dakle, zajednički, javan. Inače, nitko drugi ne bi mogao znati što zapravo tvrdim o tom predmetu. Ako pritom ni predmet ne bi bio javan, nego dostupan samo meni, onda nitko drugi ne bi mogao znati niti što tvrdim, niti o čemu to tvrdim. Drugim riječima, komunikacija ne bi bila moguća, tvrdnja (kao komunikacijski čin, čin priopćenja vlastitoga stava drugima) ne bi bila moguća, pa samim tim ni rasprava, razgovor, kazivanje itd.

Preduvjet je same mogućnosti komunikacije, dakle, javnost predmeta (o kojem komuniciramo) i sadržaja (koji komuniciramo, o tom objektu, jedni drugima).⁸³ Javnost, međutim, znači da taj predmet i taj sadržaj nisu nečiji, nego bilo čiji, tj. potencijalno svačiji.

24.9. Kontekst

Od svega u okruženju (okolini, svijetu) misao se tiče samo dotičnoga, ona drži sve ostalo u pozadini, na periferiji, samo dotično u fokusu. Drugim riječima, misao je usredotočena, ona nije o objektu

⁸³ O javnosti objekata usp. npr. srodna Fregeova razmatranja u: (Frege, 1892: 27, 29-30). Usp. također o problemu javnosti objekata u Brentana: (Jacquette, 2015: 26-28) ili (Jacquette, 2004: 103, 107-109).

simpliciter, nego o objektu u određenom kontekstu. Moguće je, stoga, unutar misli razlikovati između žarišta i pozadine. Takva je njena bitna struktura.

Pozadina, međutim, u mnogomu određuje način na koji će objekt biti mišljen. Primjerom, način na koji će objekt biti mišljen (shvaćen) ovisi u znatnoj mjeri o ulozi koju on ima u igri života i smrti dotičnoga mislitelja (shvatitelja), tj. znači li on unutar te igre opasnost ili prigodu, treba li od njega bježati ili ga treba loviti, bi li bolje bilo napasti ga (a ne od njega bježati) ili bi bolje bilo kloniti ga se (a ne loviti ga) itd. Objekt, dakle, ne biva shvaćen samo kao biće nego i kao dobro ili zlo, tj. s obzirom na svoju vrijednost, a ne samo s obzirom na svoj bitak.⁸⁴

No, kontekst dobra i zla uključuje i distinkciju između mogućega i zbiljskoga. Opasnost uključuje mogućnost zla (smrti, ozljede, bolesti itd.), prije nego što se to zlo i dogodi, dok je još samo moguće. Prigoda uključuje mogućnost dobra (ulova, konzumacije, zadovoljenja, sitosti itd.), prije nego što se to dobro i ostvari, dok je još samo moguće. Objekt, dakle, nije mišljen tek kakav u tom trenutku aktualno jest, nego i s obzirom na njegov potencijal, pozitivan ili negativan, tj. čime bi sve on mogao rezultirati, kojim sve dobrom ili zlom. Ta pozadina, kontekst anticipiranoga dobra ili zla, bitno određuje način na koji će dotični objekt biti mišljen (shvaćen).⁸⁵

U skladu s tim, čini se da kauzalno tumačenje mišljenja, prema kojem bi mišljenje bilo učinak nekog uzroka (ili nekih uzroka, njihova stjecaja), ne može biti dostatno – jer, s jedne strane, uzrokovati može samo ono što je aktualno, dok, s druge strane, misao nije određena samo onim aktualnim nego i onim potencijalnim (anticipiranim).

K tomu, misao se može ticati i nečeg čega više nema, nečeg prošlog, što također (kao aktualno nepostojeće) nema kauzalne moći proizvesti je. I kad je o sjećanju riječ, dakle, razumjeti misao znatno je više nego utvrditi njen uzrok.

Ukratko, dotičnost nije prazna, da bi se jednostavno ticala nekog predmeta, nego ga se ona tiče na neki način, unutar nekog konteksta, koji mu daje neko točno određeno značenje.

⁸⁴ Usp. o tom npr. (Marks, 2023) ili (Marks, 2021).

⁸⁵ O perceptivnom anticipiranju usp. npr. (Clark, 2013).

25. Istina

U ovom se odsječku usredotočujem na pojam istine, koju shvaćam kao sud, ali ničiji, bilo o nekoj stvarnosti, bilo o nekom odnosu među (nekim) idejama. Uz takav pojam istine vežem intencionalističko shvaćanje samog čina suđenja, koje suprotstavljam reprezentacionalizmu. Razmatranja u ovom odsječku donekle su bliska Fregeovu shvaćanju istine. U konačnici, međutim, ona upućuju na važnost razlikovanja između stvarnoga i objektivnoga pri razumijevanju pojma istine (i istinitosti).

25.1. Istina kao sud (ničiji, o stvarnosti)

Istina nije subjekt (dotični), nego istina o njemu: čime je određen, kojom odredbom (kojim štovstvom, kojim oblikom, kojom kakvoćom, kojim odnosom, mjestom, vremenom itd.) i kako, na koji način (da li nužno ili vjerojatno ili slučajno, da li bitno ili sporedno, da li aktualno ili potencijalno itd.). Ili, drukčije rečeno, iz suprotne perspektive, istina nije sam dotični subjekt, nego istina o njemu: što mu je svojstveno (koja odredba) i na koji način (nužno, aktualno, akcidentalno itd.).

K tomu, istina nije ni odredba (dotična), nego istina o njoj: čemu je svojstvena (kojem subjektu) i na koji način (vjerojatno, potencijalno, sporedno itd.).

Ukratko, istina nije dotično biće (dotični subjekt ili odredba), nego biće koje se tiče tog (dotičnog) bića, istina o njemu. U tom smislu, istina je zapravo misao – jer, misao je *per definitionem* biće koje se tiče nekog bića (nekog subjekta, odredbe, supstancije, stvari itd.).⁸⁶ Ali, pritom, istina nije misao u uobičajenom smislu te riječi – jer, misao je (u uobičajenom smislu te riječi) nečija misao, a istina to nije (nečije istine nema, istina je objektivna).

Istina, također, nije određenost nekog subjekta nekom odredbom (svojstvenost te odredbe tom subjektu), nego je istina da je taj subjekt određen tom odredbom (tj. da je ta odredba svojstvena tom subjektu). Drugim riječima, istina nije sama dotična stvarnost kao stvarnost (sama određenost tog subjekta tom odredbom, svojstvenost te odredbe tom subjektu – aktualna ili moguća), nego je istina ta ista stvarnost (određenost, svojstvenost – aktualna ili moguća), ali u formi suda (propozicije) o tom subjektu ili o toj odredbi, tj. kao misao, sud, i to ničiji, objektivni, nasuprot onom nečijem (subjektivnom) činu mišljenja (suđenja).⁸⁷

Ukratko, istina se i u ovom kontekstu pokazuje kao misao (premda ničija, ali zato i objektivna), tj. kao biće koje jest tičući se čega (dotične odredbe, odnosno dotičnog subjekta i njegove određenosti tom odredbom).

Kad istina ne bi bila na svoj način misao, ne bi ona mogla biti mišljenju dostupna, misliva, nego bi bila nemisliva, što znači da ne bi bila objektivna (mogući objekt mišljenja), nego bi bila transobjektivna (mišljenju nedostupna). Drugim riječima, mišljenje bi, u tom slučaju, bilo u potpunosti ograničeno na subjektivne sadržaje, bez ikakve objektivne vrijednosti, tako da bi o njihovoj istinitosti ili

⁸⁶ Ovo shvaćanje istine blisko je Fregeovu poistovjećivanju činjenice s istinitom mišlju. Usp. npr. (Frege, 1918-1919: 74). Usp. o tom npr. (Dodd, 2000: 14, 19, 114).

⁸⁷ O ničijim mislima usp. npr. (Frege, 1918-1919: 68-69). Usp. o tom npr. (Dodd, 2000: 20).

neistinitosti bilo moguće samo unedogled nagađati, jer istina sama, kao norma njihove istinitosti, ne bi bila objektivna (mišljenju dostupna), nego transobjektivna (mišljenju onostrana).

Ukratko, premda ničija, objektivna, istina je ipak (kao misao) misлива, mišljenju dostupna, i to bilo čijem. Bilo tko, naime, može je misliti (barem u načelu).⁸⁸

25.2. Neistina kao sud (ničiji, o stvarnosti)

Neistina, također, poput istine, nije samo dotično biće (subjekt, odredba, stvarnost, tj. određenost tog subjekta tom odredbom, aktualna ili moguća), nego je neistina neistina o tom biću – dakle, misao, sud o njemu, ali ničiji, objektivna. Neistina npr. nije kruženje Sunca oko Zemlje, nego je to kruženje nešto čega nema (u stvarnome svijetu), nešto što stvarno (aktualno) ne postoji (kao zbilja), premda je moguće (zamislivo). Neistina je, međutim, sud (propozicija) da Sunce kruži oko Zemlje, ali ne nečiji sud (da Sunce kruži oko Zemlje), nego ničiji sud da Sunce kruži oko Zemlje, tj. sadržaj, propozicija, misao, objektivno dostupna svačijem (subjektivnom) činu mišljenja, misлива.

25.3. Istina i neistina (o stvarnosti)

Istina i neistina, dakle, nisu samo dotično biće *simpliciter* (subjekt, odredba, stvarnost – tj. određenost tog subjekta tom odredbom, aktualna ili moguća), nego su istina i neistina misli o tom biću, ali ničije, objektivno dostupne svačijem mišljenju, javne i mislive. Pritom se istina od neistine razlikuje svojim sadržajem – jer, sadržajno, istina je sam dotični subjekt sa svojim odredbama, dok je neistina, sadržajno, sam dotični subjekt s nekim drugim, a ne svojim odredbama.

Drugim riječima, istina je sam dotični subjekt sa svojim odredbama, ali ne *simpliciter*, nego kao misao (ničija, objektivna), tj. kao mogući sadržaj nečijeg mišljenja, dok je, tomu nasuprot, neistina također sam dotični subjekt, ali s nekim drugim, a ne svojim odredbama, i to ne *simpliciter*, nego kao misao (ničija, objektivna), tj. kao mogući sadržaj nečijeg mišljenja.

Primjerom, istina je da zlatno srebro nije moguće (u stvarnome svijetu) – jer, nemogućnost uistinu jest odredba svojstvena zlatnome srebru. Nije, dakle, istina sama nemogućnost zlatnoga srebra, nego je istina da zlatno srebro nije moguće. Istina je sud (misao) da zlatno srebro nije moguće, ali ne nečiji sud da zlatno srebro nije moguće, nego ničiji sud da zlatno srebro nije moguće, sam sadržaj, propozicija da zlatno srebro nije moguće, objektivno dostupna svakomu da je misli, javna.

Isto tako, neistina je da zlatno brdo nije moguće – jer, nemogućnost uistinu nije odredba svojstvena zlatnom brdu. Nije, pritom, neistina sama (pomisliva) nemogućnost zlatnog brda, nego je neistina sud da zlatno brdo nije moguće, ali ne nečiji sud da zlatno brdo nije moguće, nego ničiji sud da zlatno brdo nije moguće, sam sadržaj (propozicija) da zlatno brdo nije moguće, objektivno dostupan svakomu da ga misli, javna.

Isto tako, istina je da Dinara nije potok – jer, *ne biti potok* uistinu jest (niječna) odredba svojstvena Dinari. Pritom, istina nije sama 'nepotočnost' Dinare, nego je istina da Dinara nije potok. Drugim riječima, istina je sud da Dinara nije potok, ali ne nečiji sud da Dinara nije potok, nego ničiji sud da

⁸⁸ O javnosti misli usp. npr. (Frege, 1918-1919: 68-69), (Frege, 1892: 27, 29-30). Usp. o tom npr. (Dodd, 2000: 52).

Dinara nije potok, sam sadržaj, propozicija da Dinara nije potok, objektivno dostupna svakomu da je misli, javna.

Ukratko, istina nije samo dotično biće kao takvo (kao biće), nego je istina to isto biće kao objekt mogućega mišljenja, i to ne samo kao njegov predmet nego i kao njegov sadržaj.⁸⁹ Neistina pak, također, nije samo dotično biće kao takvo (kao biće), nego je neistina to isto biće kao predmet mogućega mišljenja, ali ne i kao njegov sadržaj.

25.4. Istina, stvarnost i sud (njegov sadržaj)

Ako more cvjeta, onda je istina da ono cvjeta (i ne može biti istina da ono ne cvjeta). Pritom, istina nije samo to cvjetanje mora (ono je stvarnost), nego je istina *da* more cvjeta. Istina, dakle, nije sama dotična stvarnost kao stvarnost, ali ni nešto drugo, odvojeno od nje, što bi moglo od nje odudarati, nego je istina sama ta stvarnost kao sadržaj mogućega mišljenja (suđenja).

To, međutim, znači da stvarnost nije samo stvarnost (određenost dotičnog subjekta dotičnom odredbom, aktualna ili moguća), nego je ona i istina, sadržaj mogućega suđenja, misao, sud, ali ničiji, objektivan, propozicija, a ne nečiji, subjektivan, čin. Nečiji je sud zapravo stav dotičnoga suditelja prema dotičnom sudu, propoziciji, stav pristanka uz nju. Sam dotični sud (ničiji, propozicija) sadržaj je uz koji suditelj pritom pristaje. Taj je sadržaj zapravo sama stvarnost (ničija), moguća ili zbiljska, dotična ili neka druga, a ne nešto odvojeno od nje, neka njena slika, reprezentacija, koja bi mogla od nje i odudarati. Ako je sadržaj nečijeg suda sama dotična stvarnost, onda je taj sadržaj istina sama, a ne tek neka njena reprezentacija. Ako pak sadržaj nečijeg suda nije sama dotična stvarnost, onda je taj sadržaj neistina sama, a ne tek neka njena reprezentacija. Sadržaj nečijeg suda da Dinara nije potok sama je ta istina (da Dinara nije potok), a ne tek neka njena reprezentacija. Sadržaj nečijeg suda da zlatno brdo nije moguće sama je ta neistina (da zlatno brdo nije moguće), a ne tek neka njena reprezentacija.

25.5. Istinitost i neistinitost

Stvarnost je neka aktualna ili moguća, nužna ili kontingentna, sadašnja, buduća ili prošla itd. određenost neke supstancije nekom odredbom (ili nekim spletom odredaba), koja postoji ako i nije mišljena, tj. samostalno (spram mišljenja), bitkom o mišljenju neovisnim.

Sadržaj nečijeg suda o nekom stvarnom predmetu zapravo je ona stvarnost koja je tim sudom mišljena kao stvarnost toga predmeta (moguća ili zbiljska, nužna ili kontingentna, sadašnja, prošla ili buduća itd.).

Sud (nečiji) o nekom stvarnom predmetu istinit je ako stvarnost njime mišljena kao stvarnost toga predmeta uistinu jest stvarnost toga predmeta. Sud (nečiji) o nekom stvarnom predmetu neistinit je ako stvarnost njime mišljena kao stvarnost toga predmeta zapravo nije stvarnost tog predmeta.

Primjerom, ako more cvjeta, onda je sud da ono ne cvjeta neistinit – jer, stvarnost tim sudom mišljena kao (aktualna) stvarnost tog predmeta (mora), njegovo necvjetanje, zapravo nije (aktualna) njegova stvarnost (nego tek neka moguća, potencijalna njegova stvarnost). Tomu nasuprot, ako

⁸⁹ Ovom pojmu istine blizak je Schmidov pojam ontološke istine (Schmid, 1893: 142-143).

more cvjeta, onda je sud da ono cvjeta istinit – jer, stvarnost tim sudom mišljena kao aktualna stvarnost tog predmeta (mora), njegovo cvjetanje, uistinu jest aktualna njegova stvarnost.

Isto tako, budući da bi more moglo i ne cvjetati, istinit je sud da bi ono moglo i ne cvjetati – jer, stvarnost tim sudom mišljena kao moguća stvarnost tog predmeta (mora) uistinu jest moguća njegova stvarnost. Tomu nasuprot, budući da bi more moglo i ne cvjetati, sud da ono mora cvjetati nije istinit – jer, stvarnost tim sudom mišljena kao nužna stvarnost tog predmeta (mora) zapravo nije nužna njegova stvarnost, nego kontingentna.

Ukratko, sadržaj je nečijeg suda o nekom stvarnom predmetu uvijek neka stvarnost, bilo da je sud istinit, bilo da je neistinit. Pitanje je samo, u svakom pojedinom slučaju, koja je to stvarnost sadržaj dotičnoga suda – da li stvarnost sama dotičnoga predmeta ili neka druga stvarnost (sudom samo mišljena kao stvarnost tog predmeta). Ili, drukčije rečeno, sud ne reprezentira dotičnu stvarnost (sadržajem koji se s njom podudara ili ne podudara), nego naprotiv, sud gađa dotičnu stvarnost – kad je pogodi, postane ona njegov sadržaj, a kad je promaši, pogodivši neku drugu stvarnost, postane ta druga stvarnost njegov sadržaj – pri čemu je u prvom slučaju sud istinit, a u drugom neistinit.

Ako more cvjeta, a suditelj drži (sudi) da ono ne cvjeta, onda sadržaj njegova suda nije aktualna stvarnost, zbilja dotičnoga predmeta (mora), nego potencijalna njegova stvarnost, mogućnost – jer, taj predmet (more) nije aktualno određen tom odredbom (necvjetanjem), kao aktualnom svojom stvarnošću, nego je on određen tom odredbom samo potencijalno, kao mogućom svojom stvarnošću (premda cvjeta, more bi moglo i ne cvjetati). Držeći, dakle, aktualnom stvarnošću svoga predmeta, mora, njegovo necvjetanje, sud zapravo promašuje svoju metu (aktualnu stvarnost mora, njegovo cvjetanje) i pogađa nešto drugo, kontradiktorno oprečno, što nije aktualna, nego tek moguća stvarnost mora. Taj promašaj čini taj sud neistinitim.

Tomu nasuprot, ako more cvjeta, a suditelj drži (sudi) da ono cvjeta, onda sadržaj tog njegova suda uistinu jest sama aktualna stvarnost, zbilja dotičnoga predmeta (mora) – jer, taj predmet (more) uistinu jest (aktualno) određen upravo tom odredbom (cvjetanjem). Držeći, dakle, aktualnom stvarnošću svoga predmeta, mora, njegovo cvjetanje, sud doista pogađa svoju metu (aktualnu stvarnost mora). Taj ga pogodak čini istinitim.

25.6. Čin suđenja: intencionalan ili reprezentacionalan?

Čin suđenja po svojoj je naravi intencionalan, a ne reprezentacionalan.

Intencionalni čin gađa neku stvarnost (ili ideju). Ako je pogodi, postaje ona sadržaj dotičnoga suda. Ako je promaši, onda to znači da je pogodio neku drugu stvarnost, koja samim tim postaje sadržaj dotičnoga suda. U oba slučaja, dakle, intencionalni čin čini neku stvarnost sadržajem suda, bilo onu dotičnu (koju je i gađao), bilo neku drugu (koju je pogodio, promašivši dotičnu).

Tomu nasuprot, reprezentacionalni čin reprezentira dotičnu stvarnost, i to sadržajem koji nije ona sama, nego nešto drugo, od nje odvojeno, njena reprezentacija, koja se možda s njom podudara, ali možda od nje i odudara. Drugim riječima, reprezentacionalni čin po samoj svojoj naravi jednostavno ne može učiniti stvarnost sadržajem suda – jer, u tom slučaju ne bi taj sadržaj bio reprezentacija

stvarnosti, nego stvarnost sama, tako da zapravo ne bi bio posrijedi reprezentacionalni čin (čin reprezentiranja dotične stvarnosti), nego intencionalni čin (čin njezina intendiranja).

No, ako – dakle – reprezentiranje ne može učiniti stvarnost sadržajem suda, a sadržaj je suda zapravo ono što suditelj misli (o dotičnom predmetu), onda to znači da je reprezentiranjem moguće misliti samo dotičnu reprezentaciju stvarnosti, ne i samu dotičnu stvarnost. Drugim riječima, ako je suđenje reprezentiranje, onda je stvarnost (sdom reprezentirana) zapravo nemisliva.⁹⁰

No, ako je – dakle – stvarnost (sdom reprezentirana) zapravo nemisliva, onda nije moguće utvrditi (znati) podudara li se dotična njena reprezentacija s njom samom ili možda od nje odudara – jer, kako utvrditi podudara li se nešto mišljeno (reprezentacija, sud, sadržaj suda) s nečim nemislivim, mišljenju posve nedostupnim, onostranim. Drugim riječima, ako je stvarnost zaista nemisliva (kako slijedi iz reprezentacionalističkog shvaćanja suda), onda jednostavno nije moguće utvrditi (znati) je li sud (o kojem god da je riječ) istinit ili neistinit.⁹¹

Potreban je, dakle, čin koji će sadržajem suda učiniti samu dotičnu stvarnost, kako bi bilo moguće usporediti s njom neku njenu reprezentaciju (recimo, neku tvrdnju, izjavu o njoj) i tom usporedbom utvrditi podudara li se ta reprezentacija s njom ili od nje odudara (tj. je li ta tvrdnja, izjava o njoj istinita ili neistinita). Taj čin, međutim, koji sadržajem suda čini samu stvarnost, po svojoj je naravi intencionalan, a ne reprezentacionalan.

25.7. Odnosi među idejama

Ne tiče se svaka istina ili neistina stvarnosti, nego ima istina i neistina koje se tiču odredaba i njihovih međusobnih odnosa, bez obzira na subjekte kojima bi te odredbe mogle biti svojstvene. Drugim riječima, uz istine i neistine o stvarnosti (određenosti nekog subjekta nekom odredbom ili nekim spletom odredaba), postoje još i istine, odnosno neistine o idejama (odredbama) i njihovim međusobnim odnosima. Takva je istina npr. istina $2+2=4$, koja se tiče odnosa između ideje $2+2$ i ideje 4. Takva je neistina npr. neistina $2+2>4$, koja se tiče, također, odnosa između ideje $2+2$ i ideje 4.

Sud $2+2=4$ sud je o dotičnim brojevima (idejama), $2+2$ i 4, i o njihovu međusobnu odnosu. Ti brojevi i taj odnos među njima sam su predmet tog suda, a ne tek nekakva reprezentacija tog predmeta. To je sud o $2+2$ i o 4 i o odnosu između $2+2$ i 4, a ne o čemu drugomu, s onu stranu tih brojeva i tog odnosa, što bi tim brojevima i tim odnosom bilo samo reprezentirano.

Sud $2+2\neq 4$ sud je o istim tim brojevima (idejama), $2+2$ i 4, i o istom tom njihovu međusobnu odnosu, a ne o čemu drugomu, s onu stranu tih brojeva i tog odnosa, što bi oni samo reprezentirali. Brojevi $2+2$ i 4 i njihov međusobni odnos sam su predmet tog suda, a ne tek nekakva reprezentacija tog predmeta.

Sadržaj suda $2+2=4$ sami su ti brojevi ($2+2$ i 4) i sam taj mišljeni njihov međusobni odnos (odnos jednakosti), a ne tek neka reprezentacija tih brojeva i tog odnosa. Sdom $2+2=4$ nisu mišljene neke reprezentacije tih dvaju brojeva ($2+2$ i 4), niti neka reprezentacija odnosa jednakosti, nego sami ti

⁹⁰ Na tu je posljedicu reprezentacionalističkog shvaćanja suda upozorio još Aureol. Usp. (Friedman, 1999: 424). Usp. o tom također, u vezi s Brentanovim shvaćanjem intencionalnosti, npr. (Jacquette, 2004: 103, 107-109) ili (Jacquette, 2015: 26).

⁹¹ Usp. o tom npr. (Brentano, 1930: 133). Usp. također (Künne, 2003: 126-129).

brojevi i sam taj odnos (jednakost) kao odnos među njima. Iz toga slijedi da ti brojevi i taj odnos kao sadržaj toga suda nisu tek neka reprezentacija dotične istine ($2+2=4$), nego ona sama. To čini taj sud istinitim. Drugim riječima, istinit je sud onaj čiji je sadržaj sama dotična istina (tj. sama istina o dotičnom predmetu – npr. o odnosu između brojeva $2+2$ i 4).

Sadržaj suda $2+2\neq 4$ sami su ti brojevi ($2+2$ i 4) i sam taj mišljeni njihov međusobni odnos (odnos nejednakosti), a ne tek neka reprezentacija tih brojeva i tog odnosa. Sudom $2+2\neq 4$ nisu mišljene neke reprezentacije tih brojeva ($2+2$ i 4), niti neka reprezentacija odnosa nejednakosti, nego sami ti brojevi i sam taj odnos (nejednakost) kao odnos među njima. Iz toga slijedi da ti brojevi i taj odnos kao sadržaj toga suda nisu tek neka reprezentacija dotične neistine ($2+2\neq 4$), nego ona sama. To čini taj sud neistinitim. Drugim riječima, neistinit je sud onaj čiji je sadržaj neka neistina o dotičnom predmetu (npr. o odnosu između brojeva $2+2$ i 4) – recimo, neistina $2+2\neq 4$ ili neistina $2+2<4$ itd.

Pritom, ti brojevi i taj odnos nisu predmet, odnosno sadržaj dotičnoga suda *simpliciter* (kao brojevi i odnos), nego kao ideje, tj. kao objekt mogućega suda (njegov predmet ili sadržaj).

Ukratko, istinitost nije podudaranje suda s istinom (dotičnom), niti je neistinitost odudaranje suda od istine (dotične), nego je istinitost, zapravo, istovjetnost suda (njegova sadržaja) s dotičnom istinom (istinom o dotičnom predmetu), dok je neistinitost istovjetnost suda (njegova sadržaja) s nekom neistinom o dotičnom predmetu. Jer, sud nije reprezentacija dotične istine, koja bi se mogla s tom istinom podudarati ili pak od nje odudarati, nego je, naprotiv, sud (svojom sadržajem) ili sama istina o dotičnom predmetu (mišljena kao istina o njemu) ili pak neka neistina o njemu (mišljena kao istina o njemu). U prvom slučaju, dakako, sud je istinit, dok je u potonjem slučaju neistinit.⁹²

Pritom, istina ili neistina može biti neka stvarnost (određenost nekog subjekta nekom odredbom ili nekim spletom odredaba – u prvom redu, aktualna, ali i moguća), i to ne *simpliciter*, kao stvarnost, nego kao objekt mogućega mišljenja (suđenja).⁹³ No, istina ili neistina može biti, isto tako, i neki odnos između nekih ideja, odredaba, kao objekt mogućega mišljenja (suđenja), bilo da je objektivno nužan (poput $2+2=4$), moguć (poput $2+2=x$) ili nemoguć (poput $2+2\neq 4$).

25.8. Reprezentacija

S obzirom na svoj predmet, objektivno, sud (propozicija, sadržaj) ili je sama istina o tom predmetu ili pak neka neistina o njemu. S druge strane, međutim, kao nečiji sud, sud je zapravo stav (dotičnoga suditelja o dotičnom predmetu). Pritom, stav nije besciljan, nego ima svoju metu. Ta je meta istina o dotičnom predmetu. Naravno, meta je pogođena ako suditelj drži istinom (o dotičnom predmetu) samu istinu (o tom predmetu). Tomu nasuprot, meta je promašena ako suditelj drži istinom (o dotičnom predmetu) neku neistinu (o tom predmetu).

U tom smislu, možemo reći da spoznajno, u sudu, istina kao meta biva reprezentirana ili samom sobom ili nekom neistinom (o dotičnom predmetu) – dakle, ne nečim drugim, odvojenim od istine i neistine, nego samom dotičnom istinom, odnosno neistinom. Drugim riječima, reprezentacija je

⁹² Budući da isključuje potrebu za istiniteljima (*truthmakers*), ovo je shvaćanje istine i neistine blisko teorijama identiteta. Usp. npr. (Dodd, 2000).

⁹³ Usp. o tom npr. (Schmid, 1893: 142-143).

zapravo uloga koju u sudu odigra sama dotična istina ili neka neistina (o dotičnom predmetu), a ne nešto drugo, odvojeno od te istine ili neistine.

Ukratko, posrijedi je – pri istinitu sudu – jedna te ista istina u dvjema svojim ulogama (meta i reprezentacija), koja je po svojoj vrijednosti (u tim svojim ulogama) pogodak (koji čini dotični sud istinitim), odnosno – pri neistinitu sudu – posrijedi je neka neistina (o dotičnom sudu) u ulozi reprezentacije (ali ne i mete), koja je po svojoj vrijednosti (u toj ulozi) promašaj (koji čini dotični sud neistinitim).

25.9. Zaključak

Istina je sama dotična stvarnost (određenost dotičnog subjekta dotičnom odredbom), odnosno, sama dotična relacija među (dotičnim) odredbama, ali ne *simpliciter*, kao sama ta stvarnost, odnosno relacija, nego *objective*, kao misao (objekt mogućega mišljenja), točnije, kao sud, propozicija, ali ničija (a ne nečija), koju svatko može misliti (barem u načelu), ako je nitko i ne misli (u danom trenutku).

Sud u punom smislu te riječi, kao sam čin suđenja, stav (o dotičnoj stvarnosti, odnosno, o dotičnoj relaciji među odredbama – ukratko, o dotičnom predmetu), svojim je sadržajem ili sama dotična istina (o tom predmetu) ili pak neka neistina (o njemu), a ne tek neka reprezentacija te istine, odnosno neistine, pri čemu je njegov cilj, dakako, istina (a ne neistina).

U skladu s tim, istinit je sud onaj čiji je sadržaj sama dotična istina (tj. onaj u kojem je ta istina 'reprezentirana' njom samom), dok je, tomu nasuprot, neistinit sud onaj čiji je sadržaj neka neistina o dotičnom predmetu (tj. onaj u kojem je istina o tom predmetu reprezentirana nekom neistinom o njemu).

Objektivno, dakle, sud je svojim sadržajem istovjetan dotičnoj stvarnosti (odnosno, dotičnoj relaciji među idejama), ali to ne znači da joj je istovjetan i stvarno. Istovjetnost suda dotičnoj stvarnosti (odnosno, relaciji) samo je objektivnog, ne i stvarnog karaktera. Taj sud i ta stvarnost (odnosno, relacija među idejama) nisu jedna te ista stvar, nego su istovjetni jedno drugomu samo objektivno, tj. samo u tom smislu da je misliti sadržaj dotičnoga suda zapravo isto što i misliti samu dotičnu stvarnost (odnosno, relaciju među idejama), što međutim ne čini tu stvarnost (odnosno, relaciju) tek sadržajem tog suda (kojim ona biva mišljena). Objektivna istovjetnost ne ukida stvarnu odvojenost. Objektivni bitak nije isto što i stvarni bitak.

Literatura

1. Adams, Robert Merrihew. 2021. *What Is, and What Is in Itself. A Systematic Ontology*. Oxford: Oxford University Press.
2. Ayers, Michael. 1991. *Locke. Epistemology and Ontology*. London i New York: Routledge.
3. Bauer, Ante [Antun]. 1918. *Opća metafizika ili ontologija*. Zagreb.
4. Bauer, Antun [Ante]. 1897. „O metafizičkom sustavu Wundtovu. Dio drugi. O spoznanju“, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Razredi filologijsko-historijski i filozofijsko-juridički* 48: 48-102.
5. Bennett, Jonathan. 2011. *Learning from Six Philosophers. Descartes, Spinoza, Leibniz, Locke, Berkeley, Hume*. Oxford: Clarendon Press.
6. Brentano, Franz. 1930. *Wahrheit und Evidenz*. Leipzig: Felix Meiner.
7. Clark, Andy. 2013. „Whatever next? Predictive brains, situated agents, and the future of cognitive science“, *The Behavioral and Brain Sciences* 36 (3): 181-204.
8. Crane, Tim. 2017. „Brentano on Intentionality“, u: Uriah Kriegel (ur.), *The Routledge Handbook of Franz Brentano and the Brentano School*, str. 41-48. New York: Routledge.
9. Cronin, Timothy John. 1956. *Objective Being: In Descartes' Thought and in a Source of Descartes*. Toronto: University of Toronto (doktorska disertacija).
10. Dicker, Georges. 1998. *Hume's Epistemology and Metaphysics. An Introduction*. London, New York: Routledge.
11. Dodd, Julian. 2000. *An Identity Theory of Truth*. London: Palgrave Macmillan.
12. Frege, Gottlob. 1892. „Über Sinn und Bedeutung“, *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik* 100 (1): 25-50.
13. Frege, Gottlob. 1918-1919. „Der Gedanke. Eine logische Untersuchung“, *Beiträge zur Philosophie des deutschen Idealismus* 2: 58-77.
14. Friedman, Russell L. 1999. „Peter Auriol on Intentions and Essential Predication“, u: Russell L. Friedman i Sten Ebbesen (ur.), *Medieval Analyses in Language and Cognition*, str. 415-430. Kopenhagen: The Royal Danish Academy of Sciences and Letters.
15. Gazzaniga, Michael S. 1970. *The Bisected Brain*. New York: Appleton Century Crofts.
16. Gazzaniga, Michael S. 1985. *The Social Brain. Discovering the Networks of the Mind*. New York: Basic Books.
17. Gazzaniga, Michael S., i Joseph E. LeDoux. 1978. *The Integrated Mind*. New York, London: Plenum Press.
18. Gredt, Iosephus. 1956. *Elementa Philosophiae Aristotelico-Thomisticae*, sv. II. (*Metaphysica - Theologia naturalis - Ethica*). Barcelona: Herder.
19. Gredt, Iosephus. 1961. *Elementa philosophiae Aristotelico-Thomisticae*, sv. I. (*Logica - Philosophia naturalis*). Barcelona: Herder.
20. Hugon, Eduardo. 1905. *Cursus philosophiae Thomisticae ad theologiam Doctoris Angelici propaedeuticus*, sv. II. (*Philosophia naturalis. Prima pars: Cosmologia*). Pariz: Lethielleux.
21. Hugon, Eduardo. 1927. *Cursus philosophiae Thomisticae ad theologiam Doctoris Angelici propaedeuticus*, sv. I. (*Logica*). Pariz: Lethielleux.

22. Hugon, Eduardo. 1935. *Cursus philosophiae Thomisticae ad theologiam Doctoris Angelici propedeuticus*, sv. III. (*Metaphysica*). Pariz: P. Lethielleux.
23. Hume, David. 1896. *A Treatise of Human Nature*. Oxford: Clarendon Press.
24. Jacquette, Dale. 2004. „Brentano’s Concept of Intentionality“, u: Dale Jacquette (ur.), *The Cambridge Companion to Brentano*, str. 98-130. Cambridge: Cambridge University Press.
25. Jacquette, Dale. 2013. „About Nothing“, *Humana.Mente. Journal of Philosophical Studies* 6 (25): 95-117.
26. Jacquette, Dale. 2015. *Alexius Meinong, The Shepherd of Non-Being*. Cham: Springer.
27. Künne, Wolfgang. 2003. *Conceptions of Truth*. Oxford: Oxford University Press.
28. Liberatore, Matteo. 1857. *Institutiones philosophicae*, sv. I. (*Logica et metaphysica generalis*). Rim: Civilitas Catholica.
29. Locke, John. 1961. *An Essay Concerning Human Understanding*. London: J. M. Dent and Sons Ltd.; New York: E. P. Dutton and Co. Inc.
30. Loptson, Peter. 2009. „Contra Meinong“, u: Nicholas Griffin i Dale Jacquette (ur.), *Russell vs. Meinong. The Legacy of “On Denoting”*, str. 233-247. New York, London: Routledge.
31. Lowe, E. J. 2005. *Locke*. London, New York: Routledge.
32. Marek, Johann Christian. 2009. „Psychological Content and Indeterminacy with Respect to Being. Two Notes on the Russell-Meinong Debate“, u: Nicholas Griffin i Dale Jacquette (ur.), *Russell vs. Meinong. The Legacy of “On Denoting”*, str. 144-168. New York, London: Routledge.
33. Marks, David F. 2021. „I Am Conscious, Therefore, I Am: Imagery, Affect, Action, and a General Theory of Behavior“, u: Amadeo D’Angiulli (ur.), *Vividness, Consciousness, and Mental Imagery. Making the Missing Links across Disciplines and Methods*, str. 95-122. Basel: MDPI.
34. Marks, David. 2023. „The Action Cycle Theory of Perception and Mental Imagery“, *Vision* 7 (1) 12: 1-19.
35. Martin, Wayne M. 2006. *Theories of Judgment. Psychology, Logic, Phenomenology*. Cambridge: Cambridge University Press.
36. McAlister, Linda L. 2004. „Brentano’s Epistemology“, u: Dale Jacquette (ur.), *The Cambridge Companion to Brentano*, str. 149-167. Cambridge: Cambridge University Press.
37. Meinong, Alexius. 1904. „Über Gegenstandstheorie“, u: Alexius Meinong (ur.), *Untersuchungen zur Gegenstandstheorie und Psychologie*, str. 1-50. Leipzig: Verlag von Johann Ambrosius Barth.
38. Meinong, Alexius. 1913. „Über Gegenstände höherer Ordnung und deren Verhältnis zur inneren Wahrnehmung“, u: A. Meinong’s *Gesammelte Abhandlungen. Abhandlungen zur Erkenntnistheorie und Gegenstandstheorie von Alexius Meinong. Der Gesammelten Abhandlungen Zweiter Band*, str., 377-480. Beč: Verlag von Johann Ambrosius Barth.
39. Novotný, Daniel D. 2013. *Ens rationis from Suarez to Caramuel. A Study in Scholasticism of the Baroque Era*. New York: Fordham University Press.
40. Parsons, Charles. 2004. „Brentano on Judgment and Truth“, u: Dale Jacquette(ur.), *The Cambridge Companion to Brentano*, str. 168-196. Cambridge: Cambridge University Press.
41. Relja, Hrvoje. 2021. *Tomistička filozofija*. Zagreb: Leykam international.
42. Russell, Bertrand. 1905. „Critical Notices: Untersuchungen zur Gegenstandstheorie und Psychologie. Mit Unterstützung des k. k. Ministeriums für Kultus und Unterricht in Wien herausgegeben von A. Meinong. Leipzig: Verlag von Johann Ambrosius Barth. 1904. Pp. xi, 634“, *Mind* 56 (14): 530-538.
43. Schmid, Franz. 1893. „Der Begriff des “Wahren”“, *Philosophisches Jahrbuch* 6: 140-150.
44. Smith, Norman Kemp. 1941. *The Philosophy of David Hume*. London: Palgrave Macmillan.
45. Spruit, Leen. 1994. *Species Intelligibilis From Perception to Knowledge*, sv. I. (*Classical Roots and Medieval Discussions*). Leiden: E. J. Brill.

46. Suárez, Francisco. 2024. *Disputationes metaphysicae*, sv. II-II (*Disputationes* 42-54). New York: Lyceum Institute.
47. Škarica, Dario. 2024. „Mercierova kritika moderne formulacije spoznajnog problema“, *Crkva u svijetu* 59 (1): 15-36.
48. Tongiorgi, Salvatore. 1861. *Institutiones philosophicae*, sv. I. (*Logica*). Bruxelles: H. Goemaere.
49. Tongiorgi, Salvatore. 1869. *Institutiones philosophice*, sv. II. (*Ontologia - Cosmologia*). Bruxelles: H. Goemaere.
50. Twardowski, Kasimir. 1894. *Zur Lehre vom Inhalt und Gegenstand der Vorstellungen. Eine psychologische Untersuchung*. Beč: Alfred Hoelder.
51. Zahavi, Dan. 2003. *Husserl's Phenomenology*. Stanford: Stanford University Press.
52. Zimmermann, Stjepan. 1942. *Nauka o spoznaji*. Zagreb: Nakladni odjel Hrvatske državne tiskare.